

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

MNICHOV 1938 A OKUPOVANÉ „SUDETY“:

VYSÍDLENÍ ČESKÉHO OBYVATELSTVA

Tereza Hmírová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: České dějiny

Bakalářská práce

MNICHOV 1938 A OKUPOVANÉ „SUDETY“:

VYSÍDLENÍ ČESKÉHO OBYVATELSTVA

Tereza Hmírová

Vedoucí práce:

PhDr. Dipl.-Pol. Martin Jeřábek, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně a použila jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, PhDr. Dipl.-Pol. Martinu Jeřábkovi, Ph.D., za poskytnutí cenných rad a připomínek, jež mi byly při psaní ve velké míře nápomocny.

Obsah

1 ÚVOD.....	7
1.1 Cíle a struktura práce.....	7
1.2 Metodologie.....	9
1.3 Rozbor zdrojů.....	10
1.4 Základní vymezení pojmů.....	12
2 CESTA K MNICHOVSKÉMU DIKTÁTU.....	14
2.1 Nástin vývoje první republiky do konce roku 1937.....	14
2.2 Až na hranici kompromisů (jaro až podzim 1938).....	16
2.3 Osudné září 1938.....	21
2.4 Dílčí shrnutí.....	24
3 DRUHÁ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA.....	26
3.1 Konec Česko-Slovenska.....	28
4 MIGRAČNÍ VLNY Z POHRANIČÍ.....	31
4.1 První a druhá migrační vlna.....	31
4.2 Třetí migrační vlna.....	33
5 ÚŘEDNĚ ORGANIZOVANÁ POMOC PŘESTĚHOVALCŮM VE DRUHÉ REPUBLICĚ.....	37
5.1 Ubytování migrantů	39

5.2 Zapojení do pracovního procesu.....	40
5.3 Zdravotnická péče a podpora mládeže.....	42
5.4 Dílčí shrnutí.....	44
6 ZAHRANIČNÍ OHLASY.....	46
7 ČEŠI, KTEŘÍ ZŮSTALI V POHRANIČÍ.....	48
8 ZÁVĚR.....	51
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	54
9.1 Prameny.....	54
9.1.1 Archivní prameny.....	54
9.1.2 Dobové zdroje.....	54
9.1.3 Prameny vydané.....	54
9.2 Monografie a články.....	54
9.3 Internetové zdroje.....	60
10 RESUMÉ.....	61
11 PŘÍLOHY.....	63

1 ÚVOD

Okolnosti podepsání mnichovské dohody jsou dodnes atraktivním tématem vzbuzujícím zájem řady historiků. Přestože byl tento námět v minulosti zpracován již mnohokrát, otázka uprchlictví z pohraničí stále zůstává nepříliš prozkoumanou oblastí tohoto období. Ve své bakalářské práci bych proto chtěla skromným dílem přispět k osvětlení této problematiky, a to zejména z hlediska příčin, které k exodu z pohraničí vedly, a pomoci, jíž se přestěhovalcům na půdě Československé republiky dostalo.

1.1 Cíle a struktura práce

Primárním cílem bakalářské práce bude rozbor jednotlivých migračních vln směřujících z pohraničních oblastí do vnitrozemí Československé republiky, a to v době od částečné mobilizace vyhlášené v květnu 1938 do zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Značná pozornost bude věnována analýze pomoci těmto přestěhovalcům, které se jim od podzimu 1938 dostávalo ze strany československých úřadů, zejména pak od Ústavu pro péči o uprchlíky, jehož vznik byl podmíněn právě masovými příchody na území tzv. druhé republiky. Není však možné zkoumat jen důsledky mnichovské dohody, aniž by byly v krátkosti nastíněny k ní vedoucí události.

Předkládaná bakalářská práce bude usilovat o zodpovězení otázky, proč byly vztahy mezi Čechoslováky a Němci v období první republiky natolik napjaté, že si německá strana nakonec vymohla podepsání mnichovské dohody na zástupcích Velké Británie, Francie a Itálie. Na tento problém je vázána taktéž otázka, z jakého důvodu vlastně začalo docházet k exodu z pohraničí, v jehož rámci je patrně nejdůležitější tzv. třetí migrační vlna propuknuvší po mnichovské konferenci. Za dílčí otázky pak lze označit strukturu první a druhé migrační vlny, k nimž došlo ještě před postupným obsazením pohraničí

wehrmachtem. V rámci jednotlivých migračních vln bude klíčové to, jakého zabezpečení a pomoci se uprchlíkům na půdě druhé republiky dostalo. Práce bude vycházet z premisy, že vyostřené vztahy mezi obyvateli československého pohraničí byly hlavním impulsem pro migraci řady z nich, a dále bude důležitý předpoklad, že druhá republika měla zájem na tom, aby se nově příchozí co nejrychleji integrovali do jejích struktur.

Práce bude rozdělena do šesti základních kapitol s logickou kontinuitou, jež budou vždy věnovány konkrétnímu časovému úseku nebo budou reflektovat zásadní problémy spojené s uprchlickou problematikou. Některé z nich budou pro lepší orientaci rozděleny do několika podkapitol. Úkolem prvního oddílu bude zmapování vývoje tzv. první Československé republiky, zejména její menšinové politiky uplatňované vůči zde žijícím občanům německé národnosti. Česko-německý problém vyestřoval ve druhé polovině 30. let 20. století, na něž bude orientována stěžejní část první kapitoly končící uzavřením mnichovské dohody v noci na 30. září 1938. Na ni chronologicky naváže druhý segment bakalářské práce věnovaný nedlouhému období tzv. druhé republiky. Cílem tohoto oddílu, který bude časově zakončen vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939, nebude osvětlení politických událostí dané doby, nýbrž spíše nástin ztrát (jak územního, tak i materiálního a lidského rázu), jež Československo na základě mnichovského diktátu velmocí utrpělo. V rámci tohoto úseku práce bude věnována pozornost částečně i slovenskému separatismu, který dokázal svou neústupností dosáhnout v březnu 1939 odtržení od českých zemí.

Následující kapitoly bakalářské práce se budou zabývat odchody lidí obývajících československé pohraničí do vnitrozemí Československé republiky. Třetí část práce bude zaměřena na analýzu jednotlivých migračních vln z pohraničí z hlediska časového vymezení i skladby

občanů, kteří se jich zúčastnili. V tomto ohledu budou nastíněny také události, jež těmto lidem dodaly základní impuls pro opuštění domovů, a významný tady bude i rozbor důvodů, které přestěhovalci udávali při vyplňování formulářů sloužících k jejich evidenci, jež byla zavedena již počátkem října 1938. Čtvrtá kapitola bude soustředěna na institucionální pomoc přesídlencům, kterou zajišťoval zejména v listopadu 1938 založený Ústav pro péči o uprchlíky. Tento oddíl bude reflektovat také problémy spojené s ubytováním přestěhovalců, jež neměli ve vnitrozemí žádnou rodinu či přátele, u nichž by se mohli zdržovat. Současně musela být vyřešena i otázka nezaměstnanosti těchto lidí a jejich zaopatření v rámci zdravotní péče. Pátá kapitola bude věnována zahraniční pozornosti věnované uprchlíkům na území Československé republiky. Poslední oddíl stručně nastíní situaci československých obyvatel, kteří po obsazení pohraničí německými vojsky své domovy neopustili, a zároveň zde budou uvedeny odhadované počty uprchlíků i státních zaměstnanců.

1.2 Metodologie

Pro zpracování bakalářské práce bude využita především přímá metoda zakládající se na kritickém prostudování relevantních zdrojů a jejich následné interpretaci. Zejména v první části práce bude k výkladu přistupováno prostřednictvím metody diachronní propojené s metodou progresivní, aby bylo dosaženo chronologického objasnění historických událostí, jež vedly k mnichovské konferenci.

Rozbor migračních vln z pohraničí bude pojmán prostřednictvím komparativní metody, která bude zaměřena na porovnání jejich struktur. V rámci kapitoly týkající se pomoci československých státních úřadů a dobrovolnických organizací přestěhovalcům z pohraničí bude aplikována synchronní metoda, z jejíhož hlediska bude poukázáno na jednotlivé aspekty týkající se institucionálního zajištění podpory

uprchlíkům. Částečně bude v bakalářské práci uplatněna také metoda geografická, a to v oddílu věnujícím se zahraničním reakcím na uprchlickou otázku v Československu. Prostřednictvím uplatnění těchto metod tak bude docíleno uceleného náhledu na celý soubor jevů spojených s problematikou přesídlování v rámci první i druhé Československé republiky.¹

1.3 Rozbor zdrojů

Bakalářská práce bude vycházet z relativně rozsáhlé zdrojové základny, která bude zahrnovat českou i zahraniční odbornou literaturu, pomocí níž bude dosaženo kompaktního náhledu na celou problematiku. Současně bude využito také několik původních historických pramenů ze Státního okresního archivu Chomutov se sídlem v Kadani.² Z internetových zdrojů pro mne budou mít zásadní hodnotu odborné články z elektronické databáze JSTOR a především dobové legislativní předpisy.

V rámci uprchlické otázky bude klíčová publikace *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*³ historika Jana Bendy a jeho odborný článek Státní správa a problém uprchlíků z odstoupených území v letech 1938–1939⁴ vydaný v časopise *Moderní dějiny*. Obě tyto studie podávají ucelený výklad pomoci určené přestěhovalcům, podrobně rozebírají jejich pravděpodobný počet, který dodnes není zcela přesně znám, a první jmenovaná se výrazně zaměřuje také na reflexi zahraničních ohlasů a reakcí, jež uprchlictví vyvolalo v samotné druhé republice. Dalším důležitým zdrojem v rámci péče o migranty bude práce Zdeňka Radvanovského, K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí

¹ IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha 2002: Nakladatelství Lidové noviny.

² Státní okresní archiv Chomutov/Kadaň. Fond Okresní úřad Chomutov, I.

³ BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*. Praha 2013: Karolinum.

⁴ BENDA, Jan. Státní správa a problém uprchlíků z odstoupených území v letech 1938–1939. *Moderní dějiny*. 2009, roč. 17, č. 1, s. 113–167.

po Mnichovu,⁵ uveřejněná ve sborníku *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945* a cenným zdrojem pro dokreslení problematiky bude článek Péče o utečence z okupovaného pohraničí Moravy a Slezska v letech 1938–1939,⁶ jehož autorem je Zdeněk Štěpánek a který byl publikován v periodiku *Časopis Matice moravské*.

Z hlediska německé provenience se uprchlické tématice věnuje například Volker Zimmermann,⁷ který vyhodnotil exodus z obsazeného pohraničí podobně jako čeští autoři, zatímco Fritz Peter Habel toto pojetí otevřeně kritizuje a usiluje o jeho konfrontaci s poválečným odsunem Němců.⁸ Je však zřejmé, že v tomto ohledu jde o dvě nesrovnatelné záležitosti, a to jak kvantitativně, tak i s ohledem na skutečnost, že poválečné vyhnání německého obyvatelstva z obnoveného Československa podpořily západní státy.

Protože první část bakalářské práce bude soustředěna na události předcházející podepsání mnichovské dohody, je nutné zmínit zejména publikace pocházející z pera Václava Kurala⁹ nebo Karla Richtera¹⁰ a také řadu sborníků věnujících se postupnému rozkladu republiky.¹¹ Druhý oddíl věnovaný ztrátám Československa bude čerpat informace zejména

⁵ RADVANOVSÝ, Zdeněk. K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu. In: RADVANOVSÝ, Zdeněk (ed.). *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, sv. 2. Ústí nad Labem 1998: Univerzita J. E. Purkyně, s. 5–52.

⁶ ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. Péče o utečence z okupovaného pohraničí Moravy a Slezska v letech 1938–1939. *Časopis Matice moravské*. 1993, roč. 112, č. 1, s. 43–54.

⁷ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001: Prostor.

⁸ HABEL, Fritz Peter. *Eine politische Legende: Die Massenvertreibung von Tschechen aus dem Sudetengebiet 1938/39*. Mnichov 1996: Langen Müller, s. 111–112.

⁹ KURAL, Václav. *Češi, Němci a mnichovská křížovka*. Praha 2002: Karolinum. KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha 1993: Nakladatelství R. KURAL, Václav. *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*. Praha 1994: Ústav mezinárodních vztahů.

¹⁰ RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*, sv. 1. Třebíč 1999: Akcent. RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*, sv. 2. Třebíč 1999: Akcent.

¹¹ HOENSCH, Jörg Konrad; KOVÁČ, Dušan (eds.). *Ztroskotání společenství: Češi, Němci a Slovinci v první republice (1918–1938)*. Praha 1993: Ministerstvo zahraničních věcí ČR. NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004: Karolinum. PROUZA, Petr (ed.). *Češi a Němci: Historická tabu*. Praha 1995: Prago Media.

z článku Jana Borise Uhlíře, O co jsme přišli po Mnichovu,¹² publikovaném v časopise *Historický obzor* a z prací Jana Gebharta a Jana Kuklíka.¹³

1.4 Základní vymezení pojmů

Dodnes neexistuje zcela jednoznačné určení toho, kdo má být považován za „sudetského“ Němce a kde se „Sudety“ vlastně nacházejí. V tomto ohledu bude bakalářská práce vycházet z publikace Evy Hahnové, která sice zmiňuje původní význam „Sudet“, totiž „označení pro 'horstvo táhnoucí se po severovýchodním okraji české masy od zlomu Labského až k bráně Moravské, hornímu toku Odry“¹⁴, nicméně tzv. sudetské Němce chápe jako všechny německé občany, kteří se od roku 1918 nacházeli na území Československé republiky. Celkově tedy budou „Sudety“ v rámci bakalářské práce pojímány jako oblasti, které byly po uzavření mnichovské dohody odstoupeny Německu, a to bez ohledu na to, že 1. listopadu 1938 byla vytvořena Říšská župa Sudety,¹⁵ jež sice zahrnovala převážnou většinu obsazených území, ale rozhodně ne všechna. Také v době mezi světovými válkami se navíc označení „sudetský“ Němec vztahovalo na všechny německé obyvatele českých zemí, což mělo upozorňovat na jejich spřízněnost s Československem sousedícími německými zeměmi, tj. s Německem a Rakouskem.¹⁶

¹² UHLÍŘ, Jan Boris. O co jsme přišli po Mnichovu. *Historický obzor*. 1999, roč. 10, č. 9–10, s. 221–225.

¹³ GEBHART, Jan. *Rok zkoušek a zklamání: Československo od jara 1938 do jara 1939*. Praha 1990: Státní pedagogické nakladatelství. GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004: Paseka.

¹⁴ HAHNOVÁ, Eva. *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Ústí nad Labem 1999: Albis International, s. 61.

¹⁵ BARTOŠ, Josef. Ustavení Říšské župy Sudety: Území a obyvatelstvo. In: KURAL, Václav; RADVANSKÝ, Zdeněk a kol. *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002: Albis International, s. 71.

¹⁶ HAHNOVÁ. *Sudetoněmecký problém*, s. 66.

V rámci bakalářské práce bude také velmi důležité vymezení lidí, které je možné považovat za uprchlíky (nebo také přestěhovalce, přesídlence, hraničáře či utečence, jak byli přezdívaní ve vnitrozemí Československé republiky). Tento pojem specifikoval §19 jednacního řádu Ústavu pro péči pro uprchlíky: „*Uprchlík je ten, a) [...]; b) kdo opustil po 20. květnu 1938 nebo opustí území, postoupené Německu, Polsku nebo Maďarsku a měl v den 20. května 1938 československou státní příslušnost, ať již příslušel domovským právem do území postoupeného nebo nynějšího území Československého státu.*“¹⁷ Obvykle však do uprchlických statistik nebývají začleňováni státní zaměstnanci s rodinami a příslušníci československé armády, kteří sice pohraničí taktéž opouštěli, nicméně jejich evidence byla vedena kompetentními rezorty, pod něž tito lidé spadali.

¹⁷ RADVANOVSÝ. In: RADVANOVSÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 7.

2 CESTA K MNICHOVSKÉMU DIKTÁTU

2.1 Nástin vývoje první republiky do konce roku 1937

První Československá republika byla ustavena po první světové válce v rámci versailleského mírového systému, proti němuž stály země v konfliktu poražené, které neúnavně prosazovaly revizi uzavřených smluv, a to i nápomocí nové konfrontace.¹⁸ Mezi takové státy patřil zejména západní československý soused, Německo, jemuž se nezamlouvalo především národnostní složení nově vzniklého státu v srdci Evropy, které bylo ovšem pozůstatkem bývalého Rakousko-Uherska.¹⁹ Československá republika se konstitovala jako národní stát, v němž byli všichni zdejší občané, kromě Čechů a Slováků,²⁰ pojímáni jako příslušníci národnostních menšin,²¹ nicméně ve skutečnosti takřka čtvrtinu obyvatel poválečného Československa tvořili lidé s německou národností.²² Tyto občany lze rozdělit na tzv. sudetské Němce, kteří obývali Čechy, Moravu a Slezsko, a tzv. karpatské Němce, jež je možné situovat na Slovensko.²³

Přestože se této menšině dostalo na poměry v tehdejší střední Evropě značných národnostních práv, Němci pouhou minoritou zůstat nechtěli a během první republiky mezi nimi postupně sílily iredentistické snahy orientované na Německo i Rakousko.²⁴ Situace v Evropě se sice brzy po válce ustálila a současně se v Československu relativně stabilizovaly i vztahy s Němci, ale zvrát přišel již na konci 20. let spolu s hospodářskou krizí, která se v Československu nejhůře projevovala

¹⁸ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 5.

¹⁹ NOVOTNÝ, Lukáš; STEHLÍK, Michal; TÓTH, Andrej. *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha 2012: Univerzita Karlova, s. 11.

²⁰ Do jednotného československého národa byli zahrnuti také podkarpatští Rusové. Viz LEMBERG, Hans. Die Frage der Stellung der Minderheiten in Mitteleuropa in der Zeit um das Müncher Abkommen. In: NĚMEČEK (ed.). *Mnichovská dohoda*, s. 60.

²¹ KUBŮ, Eduard. Křehké vztahy: Výmarské Německo a Československo. In: HOENSCH; KOVÁČ (eds.). *Ztroskotání spolužití*, s. 19.

²² NOVOTNÝ; STEHLÍK; TÓTH. *Národnostní menšiny*, s. 30.

²³ Tamtéž.

²⁴ KOVÁČ, Dušan. Češi, Němci a Slováci v mezivojnom Československu. Otázky a odpovědi. In: HOENSCH; KOVÁČ (eds.). *Ztroskotání spolužití*, s. 260–261.

mezi lety 1932 a 1933 a jejíž nejvýraznější projevy postihly právě převážně německé pohraničí.²⁵ „Z 500 000 nezaměstnaných v Československu se nacházelo 400 000 na sudetoněmeckém území.“²⁶ V téže době, konkrétně 30. ledna 1933, se stal novým německým kancléřem Adolf Hitler, jehož nástup k moci značně povzbudil pozvolna se vzímající nacismus v Československu.²⁷

Počátkem října 1933 vybídl Konrad Henlein během schůze v hostinci *Ewiges Licht* v Chebu ostatní Němce z Československa k vytvoření organizace *Sudetendeutsche Heimatfront* (SHF),²⁸ jež si kladla za úkol integrovat všechny „sudetské“ Němce, ale zároveň jí scházela politický program.²⁹ Roku 1935 se SHF přeměnila na regulérní *Sudetendeutsche Partei* (SdP),³⁰ která se velice rychle stala v Československu jednoznačně vévodící německou stranou.³¹ V prosinci stejného roku byl novým československým prezidentem zvolen Edvard Beneš, jenž ihned zahájil nezměrné úsilí k zastavení Hitlerových plánů na destrukci první republiky, a to obzvláště budováním opevnění na pomezí s Německem. V oblastech podél hranic s ostatními sousedními státy Československa byly umístěny jen lehké pevnosti, protože hlavní tlak německých vojsk byl očekáván v zóně od Krkonoš směrem k Ostravě.³²

Sudetendeutsche Partei sice projevovala v počátcích své existence spíše autonomistické tendence,³³ nicméně Henlein později, zejména ve svém dopise z 19. listopadu 1937 adresovaném Adolfu Hitlerovi,

²⁵ *Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku: Dokumenty z let 1932–1945*. Praha 1990: Tisková, ediční a propagační služba, státní podnik, s. 7.

²⁶ GLASSL, Horst. Pokus multinárodnostního řešení. Bylo Československo vzornou demokracií? In: PROUZA (ed.). *Češi a Němci*, s. 131.

²⁷ *Německý nacionalismus*, s. 8.

²⁸ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 1, s. 201.

²⁹ NOVOTNÝ; STEHLÍK; TÓTH. *Národnostní menšiny*, s. 64.

³⁰ Tamtéž, s. 49.

³¹ KOVÁČ. In: HOENSCH; KOVÁČ (eds.). *Ztroskotání spoluzití*, s. 261.

³² DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš, Československo a Mnichov: Reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938. In: NĚMEČEK (ed.). *Mnichovská dohoda*, s. 15–19.

³³ KURAL, Václav. Úvod: Historický vývoj česko-německého vyrovnání (nástin českého pohledu na cestu k vytvoření Říšské župy Sudety). In: KURAL; RADVANSKÝ a kol. „*Sudety*“, s. 30.

označil toto směřování za pouhé *Tarnung*.³⁴ Teprve tento list říšského vůdce přiměl, aby do svých záměrů na zničení Československé republiky zapojil i „sudetoněmeckou“ kartu, jíž hodlal využít jako příčiny předpokládaného vojenského postupu,³⁵ který by vedl k „*obnovení velmocenské hegemonie Německa v tomto prostoru*“.³⁶ Již 5. listopadu 1937 navíc proběhla klíčová schůze s nejvyššími politickými i vojenskými představiteli Německa v Berlíně,³⁷ kde Hitler udal jako zásadní cíl nacistické politiky začlenění Československa a Rakouska do třetí říše;³⁸ tyto myšlenky byly zaznamenány plukovníkem Hossbachem.³⁹ Ve stejný den, kdy byl doručen Henleinův dopis, došlo také k přijetí lorda Edwarda Halifaxe jakožto oficiálního vyslance britské koruny Hitlerem v Berchtesgadenu. Lord Halifax zde dal vůdci jasně najevo, že britská vláda nebude bránit Německu v jeho nárocích na Gdaňsk, Rakousko a Československo, ovšem veškeré územní změny ve střední Evropě měly proběhnout mírovými prostředky. Avšak pokud jde o „sudetoněmeckou“ otázku, britské politické špičky upřednostňovaly spíše autonomii, a to až do osudného září 1938.⁴⁰

2.2 Až na hranici kompromisů (jaro až podzim 1938)

V listopadu 1937 tak byl zahájen téměř roční maraton, během něhož se vrcholní představitelé Československé republiky snažili zabránit (byť v konečném důsledku neúspěšně) krachu její existence, zatímco *Sudetendeutsche Partei* vyvíjela ve spolupráci s třetí říší úsilí směřující k opaku.⁴¹ Své úmysly na připojení Němců z Rakouska a Československa Hitler oficiálně uveřejnil teprve 4. února 1938 během shromáždění říšského sněmu v Krollově opeře v Berlíně.⁴² Ostentativně je prezentoval

³⁴ KURAL, Václav. Československo jako národní stát? Sudetoněmecký problém. In: HOENSCH; KOVÁČ (eds.). *Ztroskotání spolužití*, s. 94.

³⁵ Tamtéž, s. 95–96.

³⁶ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 1, s. 207.

³⁷ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 1.

³⁸ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 164.

³⁹ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 1.

⁴⁰ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 166.

⁴¹ Tamtéž, s. 169.

⁴² KURAL. *Češi, Němci*, s. 94.

taktéž při svém proslovu 20. února, kdy se v říšském sněmu otevřeně přihlásil k podpoře německé minority v Československé republice, díky čemuž se ještě zvýšily „sudetoněmecké“ naděje na připojení ke třetí říši.⁴³ Tato očekávání byla navíc umocněna anšlusem Rakouska, k němuž došlo mezi 11. a 13. březnem 1938.⁴⁴ Hitler tak dosáhl mnohaletého snu o vytvoření Velkoněmecké říše,⁴⁵ přestože současně byla tímto činem porušena mírová smlouva uzavřená s vítěznými „dohodovými“ státy po první světové válce.⁴⁶ K přidružení Rakouska k Německu sice mělo být původně podle Hossbachova protokolu přikročeno teprve po získání Československa, avšak ukázalo se, že záměna cílů bude pro Německo výhodnější.⁴⁷ Pro Československou republiku ale spojení dvou z jejích sousedů znamenalo tragédii, neboť tak byly ohroženy jak styky se západními zeměmi, tak obrana státu.⁴⁸ Dopusud totiž byla vybudována pouze defenzivní linie pevností při hranicích s nepřátelsky naladěným Německem, zatímco z prodloužení demarkační čáry vyplývala nečekaná hrozba v podobě možnosti napadení republiky z jižního směru.⁴⁹

Nedlouho po anšlusu Rakouska, 28. března 1938, se Konrad Henlein konečně dočkal ze strany Hitlera odezvy na svůj listopadový dopis, když byl spolu s Karlem Hermannem Frankem pozván do Německa, kde jim říšský kancléř poskytl slyšení.⁵⁰ Hitler na této schůzi poprvé hovořil o tzv. československém problému, pro nějž je připraven naleznout v dohledné době východisko.⁵¹ Henlein zde byl jmenován Hitlerovým místodržícím v „Sudetech“ a jako hlavní úkol bylo oběma představitelům SdP stanoveno, aby vznášeli vůči československé vládě takové nároky, které by pro ni byly naprosto neakceptovatelné. Henlein tento postup definoval větou: „*Musíme tedy žádat tolik, abychom nikdy*

⁴³ ZIMMERMANN. *Sudetští Němci*, s. 51.

⁴⁴ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 170.

⁴⁵ KURAL. *Češi, Němci*, s. 95.

⁴⁶ Versailleská mírová smlouva Německu zakazovala spojení s Rakouskem. Viz ZIMMERMANN. *Sudetští Němci*, s. 51.

⁴⁷ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 170.

⁴⁸ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 1, s. 246.

⁴⁹ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 3.

⁵⁰ KURAL. *Češi, Němci*, s. 95.

⁵¹ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 1, s. 247–248.

nemohli být uspokojeni“.⁵² Svě záměry následně o necelý měsíc později *Sudetendeutsche Partei* představila na svém sjezdu v Karlových Varech, jenž byl zahájen 23. dubna 1938 a který byl sice oficiálně jen soukromým zasedáním, nicméně byl zde nadmíru patrný protičeskoslovenský osten.⁵³ Konkrétní nároky tady byly vtěleny do tzv. osmi karlovarských požadavků,⁵⁴ mezi nimiž dominovaly autonomistické prvky, hraničící s federalizací.⁵⁵ Zároveň se jednalo o program, který se stal pouhým základním kamenem „sudetoněmecké“ politiky, tudíž bylo možné předpokládat, že SdP bude své postuláty stupňovat.⁵⁶ Pro československou vládu v čele s Milanem Hodžou bylo v této době ještě nemyslitelné přijmout všechny požadavky bez výjimky, a proto vystoupila s tzv. národnostním statutem, jenž měl vést k alespoň částečnému zlepšení postavení „sudetských“ Němců, kteří na něj ovšem nepřistoupili,⁵⁷ a následně se tak rozehrála hra s dalšími návrhy obou stran trvající až do září 1938.⁵⁸

Již v den svých narozenin, 20. dubna 1938, přikázal Hitler maršálu Keitelovi vytvořit plán pro zamýšlený *Fall Grün* namířený proti Československu.⁵⁹ První znění dokumentu bylo říšskému kancléři předloženo o měsíc později – v této době se již běžně pohybovaly po celé třetí říši vojenské útvary.⁶⁰ Pražská vláda záhy obdržela několikery informace o seskupování jednotek wehrmachtu při hranicích s Československou republikou,⁶¹ z nichž první se objevila již 18. května,⁶² a proto byla večer 20. května schválena tzv. částečná mobilizace, kvůli níž byl povolán jeden ročník záložníků a také vybraní vojenští

⁵² GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 3.

⁵³ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 1, s. 250.

⁵⁴ Podrobně ke karlovarskému programu viz KURAL. *Češi, Němci*, s. 95–96.

⁵⁵ KURAL. In: KURAL; RADVANOVSKÝ a kol. „*Sudety*“, s. 31.

⁵⁶ KURAL. *Češi, Němci*, s. 96.

⁵⁷ Tamtéž, s. 97–98.

⁵⁸ KURAL. In: KURAL; RADVANOVSKÝ a kol. „*Sudety*“, s. 31.

⁵⁹ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 175–176.

⁶⁰ KURAL. *Češi, Němci*, s. 101.

⁶¹ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 176.

⁶² LUKES, Igor. The Czechoslovak Partial Mobilization in May 1938: A Mystery (almost) Solved. *Journal of Contemporary History* [online]. 1996, roč. 31, č. 4, s. 706. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/261044> [cit. 28. 1. 2014].

specialisté.⁶³ V rámci samotné první republiky měla dílčí mobilizace jeden kladný efekt – díky přesunům vojáků na příhraniční pevnosti a do měst, mezi jejichž obyvateli převažovali lidé německé národnosti, se zčásti uklidnily tamní poměry,⁶⁴ které byly od okamžiku, kdy Hitler vyjádřil svou podporu *Sudetendeutsche Partei*, zostřovány incidenty vyvolávanými Němci.⁶⁵ Na podporu československé politiky vznikl již v polovině května 1938 manifest „Věrní zůstaneme“⁶⁶ odkazující na řeč prezidenta Edvarda Beneše, kterou pronesl při pohřbu prvního československého prezidenta, Tomáše Garrigua Masaryka. Toto prohlášení bylo masově podepisováno zejména po začátku tzv. květnové krize, jak bývají události předcházející a následující i po částečné mobilizaci označovány, a to především občanskou společností, neboť politické strany mu nevěnovaly příliš pozornosti.⁶⁷ Manifest byl publikován 15. května 1938 s třemi sty podpisy a o dva dny později se z přívrženců konstituoval Petiční výbor Věrní zůstaneme.⁶⁸

Jakmile do Německa dorazily zprávy o částečné mobilizaci československého vojska, Hitler tuto akci s názvem „kryt a ostraha hranic“ označil za provokaci ze strany Československa, na níž zareagoval zastavením veškerých armádních transferů.⁶⁹ S koncem května 1938 přehodnotil své dosavadní plány – rozhodl o zaměření se na blízké zahájení války s Československem a na neutralizaci Francie a Velké Británie a 30. května přijal pozměněnou direktivu pro *Fall Grün*, v níž bylo pouze slovo „není“ pozměněno na „je“, a proto nyní text začínal větou: „*Je mým nezměnitelným rozhodnutím rozbít Československo v dohledné době vojenskou akcí*“.⁷⁰

⁶³ Tamtéž, s. 699 [cit. 28. 1. 2014].

⁶⁴ KURAL. *Češi, Němci*, s. 103.

⁶⁵ Mezi „sudetskými“ Němci kolovaly již počátkem jara 1938 fámy o připravovaném puči v pohraničí a o plánech na odtržení oblastí s převládajícím německým obyvatelstvem, aby bylo zabráněno případné dohodě mezi Německem a Československem, která by vedla k urovnání vztahů. Viz SOkA Chomutov/Kadaň. Fond Okresní úřad Chomutov, I, kart. 2. SdP – Pověsti o odtržení zněmčeného území ČSR. na jaře 1938, z 23. 3. 1938, Praha.

⁶⁶ Celé znění dokumentu dostupné z: <http://www.nacr.cz/vystavy/osmicky/exhibition.aspx?ex=1938&id=24&window=large> [cit. 20. 3. 2014].

⁶⁷ KURAL. *Češi, Němci*, s. 103–108.

⁶⁸ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 12.

⁶⁹ KURAL. *Češi, Němci*, s. 101–102.

⁷⁰ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 178.

V následujících měsících se rozhořel boj mezi „sudetoněmeckými“ požadavky a československou ochotou k ústupkům. Prvním výrazem střetávání se stalo 4. června 1938 předložení spisu *Skizze*,⁷¹ který konkretizoval původní karlovarský program, československé vládě, jež v této době stále pracovala na druhém znění národnostního statutu dohotoveném teprve 26. července.⁷² V příštím týdnu, 3. srpna, přijel do Československé republiky na Wilsonovo nádraží v Praze lord Walter Runciman jako britský prostředkovatel mezi *Sudetendeutsche Partei* a československou vládou,⁷³ přestože jeho činnost byla očividným vměšováním se do vnitrozemských problémů.⁷⁴ Runcimanova mise si byla vědoma skutečnosti, že SdP přistupuje ke karlovarským požadavkům jako k dolní hranici svých nároků, kterou není ochotna překročit.

Zatímco jakožto zástupci *Sudetendeutsche Partei* měli vystupovat Karl Hermann Frank a Ernst Kundt, Konrad Henlein měl až do rozhodných momentů setrvávat mimo jednání.⁷⁵ Do jejich rokování s československou vládou vstoupil 16. srpna 1938 prezident Beneš, nicméně následujícího dne SdP vyrozuměla lorda Runcimana o své nevoli k národnostnímu statutu, a proto britský vyslanec navrhl konání mezinárodní konference, kde by Velká Británie spolu s Francií zaručila Československu nezávislost za udělení územní autonomie „sudetským“ Němcům. S touto koncepcí však nesouhlasili ani Češi, ani Němci.⁷⁶ Beneš pak nechal vypracovat a následně SdP předložit tzv. třetí plán, jehož jádrem byly nové obšírné ústupky, avšak SdP stále trvala na splnění všech svých podmínek a vládě odevzdala tzv. *Entwurf*,⁷⁷

⁷¹ Plným názvem *Skizze über Neuordnung der innerstaatlichen Verhältnisse der Tschechoslowakei auf Grund der acht Punkte aus der Rede des Vorsitzenden der Sudetendeutschen Partei, Konrad Henlein, in Karlsbad am 24. April 1938*. Viz tamtéž, s. 181.

⁷² Tamtéž, s. 181–183.

⁷³ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 9.

⁷⁴ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 17.

⁷⁵ Tamtéž, s. 18–19.

⁷⁶ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 184–185.

⁷⁷ Celým titulem *Entwurf eines Protokolles, in dem der Verhandlungsmodus hinsichtlich der Regelung der Angelegenheiten zwischen der tschechoslowakischen Regierung und der Sudetendeutschen Partei vereinbart ist*. Viz tamtéž, s. 187.

na nějž Beneš zareagoval 6. září 1938 tzv. čtvrtým plánem. Nejnovější návrh československé vlády byl sice vytvořen na základě „sudetoněmeckého“ projektu, ale na příští den K. H. Frank připravil demonstraci před ostravskou věznicí, jež měla poukázat na nesouhlas s vězněním stoupenců *Sudetendeutsche Partei* a která vyvolala zásah policie. Kvůli zákroku pak vedení SdP ustalo v jednáních s československou vládou a Henlein a Frank odjeli do Německa na norimberský sjezd NSDAP, kde pronesl Adolf Hitler 12. září protičeskoslovensky zaměřený projev,⁷⁸ po němž nepokoje v pohraničí přerostly v pokus o puč.⁷⁹

2.3 Osudné září 1938

Přestože se snahy o převrat netýkaly všech pohraničních okresů, ale pouze zhruba 70 % z nich, jejich důležitost není možné přehlížet, protože jimi byla učiněna přítrž kongruenci mezi Londýnem a Berlínem, jehož politika se následně již definitivně orientovala na rozbití a okleštění první Československé republiky.⁸⁰ Za této napjaté atmosféry ukončila 16. září 1938 svou činnost mise lorda Runcimana,⁸¹ přičemž již předchozího dne se britský premiér Neville Chamberlain setkal s Hitlerem na jeho horském sídle Berghofu poblíž Berchtesgadenu.⁸² Během jednání Hitler žádal začlenění československých oblastí zahrnujících „sudetské“ Němce do třetí říše. Proti tomuto požadavku Chamberlain neprotestoval, nicméně chtěl nastalou situaci ještě zkonzultovat s lordem Runcimanem,⁸³ a proto se 16. září vypravil zpět do Londýna. Runciman ve své zprávě sice oceňoval československý čtvrtý plán, ovšem i přesto viděl jediné východisko v odstoupení pohraničí Německu.⁸⁴ S tímto názorem sice zpočátku nesouhlasil francouzský premiér Daladier, ovšem

⁷⁸ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 23–24.

⁷⁹ Blíže k pokusu o převrat ve 4. kapitole.

⁸⁰ KURAL, Václav; VAŠEK, František. *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR*. Praha 2008: Academia, s. 106–107.

⁸¹ MRÁZEK, Josef. Mnichov a jeho důsledky z pohledu mezinárodního práva. In: NĚMEČEK (ed.). *Mnichovská dohoda*, s. 352.

⁸² GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 16.

⁸³ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 192.

⁸⁴ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 38.

Chamberlain jej nakonec dokázal zvíkat argumenty týkajícími se armádní převahy Německa, ačkoli vojenská situace ve skutečnosti nebyla natolik bezvýhodná, jak ji britský premiér popisoval.⁸⁵ Daladier tedy svůj postoj velmi rychle změnil a spolu s Chamberlainem se jal vypracovat konkrétní návrh na odevzdání příhraničních oblastí třetí říši (viz Příloha č. 1), jenž byl záhy doručen přímo československé vládě, která jej však ještě 19. září zavrhla. V noci z 20. na 21. září proto zasáhli vyslanci Newton a de Lacroix žádající Beneše o přehodnocení odpovědi, k němuž nakonec také došlo.⁸⁶ „21. září 1938 herec Zdeněk Štěpánek rozechvělým hlasem předčítal v rozhlase zprávu, že Československo se podrobuje požadavku velmocí.“⁸⁷

V této době již v československém pohraničí čile prováděly svou činnost jednotky *Sudetendeutsches Freikorps* založené Hitlerem 17. září 1938.⁸⁸ Do těchto útvarů byli zařazováni příslušníci „sudetoněmecké“ menšiny, kteří po nezdařeném pokusu o převrat a po zákazu činnosti SdP v Československu utíkali do Německa, kde zakládali teroristické organizace zprvu protiprávně.⁸⁹ Po poradě s K. H. Frankem, jež proběhla 16. září, jim dal ale nakonec Hitler svolení k oficiálním aktivitám a do jejich čela postavil Konrada Henleina.⁹⁰ Útvary *Sudetendeutsches Freikorps* se následně zaměřovaly zejména na podněcování napětí v pohraničních oblastech, což mělo evokovat stále naléhavější nutnost začlenění těchto teritorií do třetí říše.⁹¹

Po schválení ultimáta okamžitě vypukla ve velkých městech Československé republiky vlna demonstrací, která byla 22. září 1938 následována ještě generální stávkou, jež kulminovala před parlamentní budovou pražského Rudolfinu, a stala se tak bezprostředním podnětem

⁸⁵ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 193–194.

⁸⁶ MRÁZEK. In: NĚMEČEK (ed.). *Mnichovská dohoda*, s. 352.

⁸⁷ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 41.

⁸⁸ BROSZAT, Martin. *Das Sudetendeutsche Freikorps. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* [online]. 1961, roč. 9, č. 1, s. 35. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/30195048> [cit. 28. 1. 2014].

⁸⁹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 50.

⁹⁰ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 33–34.

⁹¹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 50.

pro pád vlády Milana Hodži,⁹² která byla nahrazena kabinetem generála Jana Syrového.⁹³ Leč ani nová vláda souhlas s britsko-francouzským požadavkem na odstoupení pohraničí neodvolala, a proto mohl Chamberlain odcestovat na druhou schůzi s Hitlerem do Godesbergu nedaleko Bonnu, která se konala od 22. do 23. září. Britský premiér sice říšskému kancléři potěšeně oznámil stanovisko československé vlády vůči berchtesgadenským nárokům,⁹⁴ nicméně Hitler své předchozí požadavky nově navýšil (viz Příloha č. 2), na což již ovšem nepřistoupily ani vlády Francie a Velké Británie, které nyní schválily československé vládě všeobecnou mobilizaci,⁹⁵ jež byla vyhlášena 23. září 1938.⁹⁶ Pro Německo to byla katastrofa, s níž nepočítalo, neboť tak byly zmařeny Hitlerovy naděje na bleskovou porážku Československé republiky.⁹⁷

Velice záhy se však ukázalo, že britská ani francouzská vláda neseťvají dlouhodobě na svém stanovisku, aby ochránily samy sebe před válkou s třetí říší, a proto 27. září 1938 Chamberlain Hitlerovi přislíbil československé území, které bylo stanoveno v Godesbergu.⁹⁸ Za daných okolností se do řešení nastalé situace vložil Benito Mussolini, který na Chamberlainovu žádost navrhl německému kancléři jako východisko svolání konference.⁹⁹ Adolf Hitler tuto nabídku přijal a pozval na 29. září do Mnichova zástupce čtyř evropských mocností – Velké Británie, Francie, Itálie a samozřejmě Německa.¹⁰⁰

Ve chvílích, kdy o budoucnosti Československé republiky rozhodovali delegáti velmocí, čekali její zástupci na konečný verdikt v předsálí. V noci na 30. září 1938 byla nakonec podepsána tzv. mnichovská dohoda.¹⁰¹ Hitler a Mussolini krátce poté jednání opustili,

⁹² KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 199.

⁹³ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 21.

⁹⁴ KURAL. *Češi, Němci*, s. 140.

⁹⁵ MRÁZEK. In: NĚMEČEK (ed.). *Mnichovská dohoda*, s. 353.

⁹⁶ KURAL; VAŠEK. *Hitlerova odložená válka*, s. 190.

⁹⁷ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 200.

⁹⁸ Tamtéž, s. 202.

⁹⁹ KURAL. *Češi, Němci*, s. 148.

¹⁰⁰ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 50.

¹⁰¹ VESELÝ, Zdeněk (ed.). *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha 2012: Professional Publishing, s. 565–566.

zatímco Chamberlain a Daladier informovali československé vyslance Vojtěcha Mastného a Huberta Masaříka o závěrečném rozhodnutí.¹⁰² Během posledního zářijového dopoledne probíhala v Praze rozsáhlá jednání československé politické reprezentace, která však nakonec došla k závěru, že je nutné se „diktátu“ velmocí podrobit.¹⁰³ Tuto skutečnost nedlouho po poledni oznámil zahraničním vyslancům ministr zahraničí Kamil Krofta.¹⁰⁴

2.4 Dílčí shrnutí

Po první světové válce vznikla jako nástupnický stát Rakousko-Uherska Československá republika, v níž byli nejvýznamnější menšinou Němci usilující po celou dobu existence první republiky o získání národnostních práv srovnatelných s Čechy a Slováky. Po dočasné stabilitě, jíž bylo dosaženo během 20. let 20. století, došlo ve druhé polovině 30. let k eskalaci česko-německého problému. Toho využil zejména Konrad Henlein se svou *Sudetendeutsche Partei*, s níž se Adolf Hitler na jaře 1938 rozhodl spolupracovat při plánované likvidaci Československé republiky. Proto Henleina a K. H. Franka instruoval, aby po československé vládě chtěli splnění pro ni naprosto nepřijatelně stanovených požadavků.

Tohoto cíle se *Sudetendeutsche Partei* držela až do září 1938, kdy v Československu ukončila svou působnost zprostředkovatelská mise lorda Runcimana. Ve druhé polovině tohoto měsíce probíhala čtená jednání mezi zástupci Velké Británie, Francie a Německa, jež donutila 23. září Československo k vyhlášení všeobecné mobilizace. Východisko ze vzniknuvší situace nakonec našel Benito Mussolini, který Hitlera přiměl ke svolání mezinárodní konference na 29. září 1938 do Mnichova, kde byl problém „sudetských“ Němců vyřešen prostřednictvím podepsání mnichovské dohody, na jejímž základě mělo být třetí říši postoupeno

¹⁰² RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 52.

¹⁰³ Ustoupili jsme přesile. *Lidové noviny*. 1. 10. 1938, roč. 46, č. 493, s. 1.

¹⁰⁴ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 27–28.

československé pohraničí s více než 51 % německého obyvatelstva
(viz Příloha č. 3).

3 DRUHÁ ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA

Uznáním mezinárodní dohody uzavřené v Mnichově skončila éra první Československé republiky a začalo nedlouhé období tzv. druhé republiky, jejíž trvání bylo vymezeno pouhými 166 dny.¹⁰⁵ Německu bylo na základě mnichovské dohody odstoupeno bezmála 29 000 km² spolu se zhruba 3 400 000 obyvateli,¹⁰⁶ přičemž na úkor Československa se obohatily také Polsko a Maďarsko.¹⁰⁷ Bezprostředně po kapitulaci československé vlády ve společnosti převažovaly pesimistické nálady spojené zejména s myšlenkou, že se republika měla německému náporu bránit. Také pro armádu byl tento ústupek nadmíru citlivý, protože ho vnímala jako porušení vojenského slibu.¹⁰⁸ V důsledku společenských tlaků již 5. října 1938 abdikoval na funkci prezidenta Edvard Beneš,¹⁰⁹ který 22. října odcestoval do Londýna¹¹⁰ a 30. listopadu byl nahrazen Emilem Háchou,¹¹¹ jenž hned následujícího dne jmenoval novou československou vládu v čele s Rudolfem Beranem.¹¹²

Bezprostředně po uzavření mnichovské dohody bylo na počátku října 1938 zahájeno obsazování vytyčených pohraničních oblastí s více než 51 % německého obyvatelstva wehrmachtem,¹¹³ a to na základě sčítání lidu z roku 1910, které na rozdíl od posledního předmnichovského z roku 1930 značně protežovalo právě „sudetské“ Němce. Od Československa tak byly odtrženy i ryze české oblasti (například Mostecko nebo Chodsko).¹¹⁴ Teprve 21. listopadu byla podepsána smlouva o hranicích mezi německou a československou stranou, nicméně ani ta Československu nezaručovala nedotknutelnost jeho území, ba naopak – Německo postupně opanovalo stále další

¹⁰⁵ UHLÍŘ. O co jsme přišli. *Historický obzor*, s. 225.

¹⁰⁶ MRÁZEK. In: NĚMEČEK (ed.). *Mnichovská dohoda*, s. 353–354.

¹⁰⁷ KURAL. *Konflikt místo společenství?*, s. 202.

¹⁰⁸ KOKOŠKA, Stanislav. Mnichov a česká společnost. In: NĚMEČEK (ed.). *Mnichovská dohoda*, s. 43–47.

¹⁰⁹ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 21.

¹¹⁰ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 33.

¹¹¹ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 82.

¹¹² GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 38.

¹¹³ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 54.

¹¹⁴ UHLÍŘ. O co jsme přišli. *Historický obzor*, s. 221–222.

československé obce a jeho územní požadavky se navyšovaly až do vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava.¹¹⁵ Jedním z mála pozitivních důsledků mnichovské dohody bylo, že Československo se stalo státem s téměř uniformní národnostní strukturou.¹¹⁶

Během existence druhé republiky se objevila řada problémů souvisejících s jejím okleštěním, které se týkaly ztráty značné části území s elektrárnami a s nenahraditelnými nalezišti hnědého i černého uhlí, ale také s významnými plochami půdy vhodné k zemědělství. I přes tuto skutečnost však byla druhá Československá republika autarkní z hlediska pěstování čtyř základních obilovin, totiž žita, pšenice, ječmene a ovsa.¹¹⁷ Nápadně poškozena byla také infrastruktura. Již při určování pohraničních oblastí k záboru Němci usilovali o úmyslné narušení dopravního systému, a to v rámci železnic i silnic. Kromě toho se omezení vztahovalo též na leteckou dopravu, když bylo obsazením pohraničí Československo ochuzeno o deset letišť, a na telegrafní a telefonní spojení.¹¹⁸ Úplně byl zničen i systém pohraničních pevností.¹¹⁹

Specifickou potíž představoval příliv lidí původně obývajících pohraničí, jež začali před německou mocí prchat do vnitrozemí Československa. Třebaže se okresní úřady snažily opouštění domovů bránit, proud přestěhovalců v prvních říjnových dnech naopak sílil, a proto musela československá vláda záhy přikročit k vytvoření instituce, která měla uprchlickou otázku vyřešit a jíž se stal Ústav pro péči o uprchlíky.¹²⁰

Další problém druhé republiky vyplýval z její samotné podstaty, která jí přisoudila druhou pozici na žebříčku nejužších států světa, čímž se zařadila ihned za jihoamerické Chile. Navíc zábořem pohraničí přišel československý stát o veškerá klíčová pohoří a v rámci Slovenska a Podkarpatské Rusi o takřka všechny tamní nížiny.¹²¹ Právě tyto dvě

¹¹⁵ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 55.

¹¹⁶ UHLÍŘ. O co jsme přišli. *Historický obzor*, s. 222.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 223.

¹¹⁸ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 165–167.

¹¹⁹ KURAL. *Češi, Němci*, s. 154.

¹²⁰ ŠTĚPÁNEK. Péče o utečence. *Časopis Matice moravské*, s. 45.

¹²¹ UHLÍŘ. O co jsme přišli. *Historický obzor*, s. 222.

oblasti republiky projevíly velice brzy po mnichovské konferenci separatistické tendence, které nakonec 6. října 1938 vedly k vytvoření slovenské autonomní vlády v čele s Jozefem Tisem. Jednání s československou ústřední vládou pak vyvrcholila 22. listopadu, kdy byl do Sbírky zákonů a nařízení včleněn ústavní zákon č. 299/1938 Sb.,¹²² jenž vstoupil v platnost o den později.¹²³ Tímto aktem bylo stvrzeno používání pomlčky v názvu státu, tudíž nyní existovala Česko-Slovenská republika,¹²⁴ reálně rozštěpená na tři autonomní části – české země, Slovensko a Zakarpatskou Ukrajinu.¹²⁵

3.1 Konec Česko-Slovenska

Krok k autonomii Slovensko jednoznačně posunul blíže k úplné nezávislosti na českých zemích, k níž měla vést i postupná fašizace, která byla umožněna i skutečností, že na Slovensku byla demokracie zakořeněna méně než ve zbytku republiky.¹²⁶ Česko-Slovensko jako celek od počátku éry druhé republiky usilovalo zejména o uspokojení požadavků přicházejících ze třetí říše. I přesto tady ovšem byla patrná také snaha „o zmezinárodnění čs. otázky, jež by přece jen mohlo přinést garance hranic, ještě více přitvrdit vnitropolitický kurs a nadále upevňovat pozici centrální moci vůči Slovensku a Podkarpatské Rusi“.¹²⁷

V lednu 1939 odjel do třetí říše československý ministr zahraničí František Chvalkovský na jednání se svým německým protějškem Joachimem von Ribbentropem a Adolfem Hitlerem, avšak ani jeden z nich nebyl spokojen s politikou druhé republiky. Po této schůzi Německo definitivně začlenilo do své politiky vůči Česko-Slovensku podporu slovenského úsilí o dosažení samostatnosti.¹²⁸ Zatímco události

¹²² Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. o autonomii Slovenskej krajiny [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7357&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 2. 4. 2014].

¹²³ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 88.

¹²⁴ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 39.

¹²⁵ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 86.

¹²⁶ KURAL. *Místo společenství – konflikt!*, s. 13.

¹²⁷ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 209.

¹²⁸ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 42–43.

předchozích let tedy Hitlera nakonec donutily zapojit do svých úvah na zničení Československé republiky „sudetoněmeckou“ iredentu, na přelomu let 1938 a 1939 začal počítat spíše se slovenskou kartou.¹²⁹ Za daných okolností se Slovensko muselo plně podřídit nacistické politice a vyhlásit nezávislost způsobem, jenž odpovídal vizím třetí říše, která by se následně ujala funkce garanta hranic nově ustaveného státu.¹³⁰ Proto slovenský sněm vydal 14. března 1939 manifestační prohlášení o svolání samostatné Slovenské republiky.¹³¹

Na vyhlášení nezávislosti záhy zareagovala maďarská armáda, která se se souhlasem říšského kancléře zmocnila Zakarpatské Ukrajiny.¹³² Nedlouho poté se zprávy o nově nabyté samostatnosti Slovenska dostaly k pražské vládě. Ještě téhož dne odpoledne se Emil Hácha a František Chvalkovský vydali vlakem na cestu do Berlína a doufali, že dojednájí s Hitlerem podobné východisko pro česko-německé vztahy, jako se Jozefu Tisovi podařilo v případě Slovenska.¹³³ V noci na 15. března 1939 byl nyní již bývalý česko-slovenský prezident Hácha uvítán Adolfem Hitlerem v říšském kancléřství, kde mu bylo oznámeno, že Německo je připraveno zabrat vojensky české země. Pokud by nedošlo v průběhu obsazování ke vzpírání se říšské moci, Češi by mohli získat určitou míru autonomie a národní svobody. Hácha proto telefonoval pražské vládě, s jejímž svolením pak souhlasil s okupací celých Čech a Moravy, a tak brzy ráno pronikly říšské jednotky přes česko-německou hranici garantovanou účastníky mnichovské konference.¹³⁴ Večer stejného dne dorazil na Pražský hrad Adolf Hitler, který v noci na 16. března vytvořil Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava.¹³⁵ Likvidace samostatného Česko-Slovenska byla tímto bezprecedentním úkonem dokončena,¹³⁶ nicméně

¹²⁹ KURAL. *Češi, Němci*, s. 165.

¹³⁰ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 44.

¹³¹ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 95.

¹³² GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 48.

¹³³ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 239.

¹³⁴ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 49–50.

¹³⁵ Výnos Vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava. In: *Sbírka zákonů a nařízení*. 17. 3. 1939.

¹³⁶ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 247.

i vyhlášený Protektorát byl pro Německo jen dočasným řešením, což adekvátně vyjadřovalo i trpké lidové úsloví „Protektorát – protentokrát“.¹³⁷

Zhodnotíme-li druhou Československou (od listopadu 1938 Česko-Slovenskou) republiku, během své nedlouhé existence se potýkala s mnoha potížemi vzniklými v důsledku mnichovské dohody, z nichž zvláštní pozornost zasluhuje především problematika tzv. uprchlíků. Přestože stát utrpěl materiální, územní i lidské ztráty, jedním z jeho největších zisků byla nyníjší takřka jednotná národnostní skladba, již nebylo možné za první republiky dosáhnout žádnými prostředky.

Počátek konce samostatné existence druhé republiky je možné sledovat prakticky od jejího vzniku, kdy se v rámci Slovenska a Podkarpatské Rusi objevilo úsilí po dosažení nezávislosti, nebo alespoň autonomie. Tyto části státu velmi brzy autonomie skutečně dosáhly, když po změně ústavy vzniklo Česko-Slovensko. Poté, co Adolf Hitler začlenil do svého projektu na odstranění druhé republiky z mapy Evropy také slovenskou kartu, se navíc Slovensko dočkalo 14. března 1939 úplného odštěpení od zbytku druhé republiky a Zakarpatská Ukrajina byla připojena k Maďarsku. Cesta k úplné okupaci českých zemí se tak zcela otevřela, a proto mohl být 16. března 1939 oficiálně vyhlášen Protektorát Čechy a Morava.

¹³⁷ KURAL. *Češi, Němci*, s. 165.

4 MIGRAČNÍ VLNY Z POHRANIČÍ

Ačkoli signatářské státy věřily, že mnichovská dohoda je především cestou k odchýlení válečné hrozby, měla zároveň za úkol vyřešit národnostní složení ve středoevropském regionu.¹³⁸ Na základě údajů z posledního předmnichovského sčítání lidu pocházejícího z roku 1930 lze usuzovat,¹³⁹ že na území Československé republiky v roce 1938 sídlilo zhruba 3,2 milionu obyvatel s německou národností.¹⁴⁰ Většina z těchto „sudetských“ Němců přešla po obsazení pohraničí pod správu třetí říše a spolu s nimi i mnoho Čechů, jejichž počet bývá odhadován mezi 700 a 800 tisíci lidmi, z nichž 578 tisíc spadalo pod budoucí Říšskou župu Sudety.¹⁴¹

4.1 První a druhá migrační vlna

Již v době předmnichovské začala řada občanů z příhraničních oblastí odcházet – první migranti byli zaznamenáni v květnu 1938 těsně po částečné mobilizaci československé armády.¹⁴² Tato vlna zahrnovala zejména bohaté židovské obyvatelstvo, které prchalo z důvodu antisemitských nálad, nabývajících na síle, a usilovalo spíše o ochranu svého jmění nežli vlastní existence. Vzhledem k majetnosti těchto migrantů, mezi které patřili zejména advokáti a lékaři,¹⁴³ nebyly ještě zapotřebí ani zásahy státu v rámci sociální pomoci.¹⁴⁴ Výjimečně se však v této tzv. první vlně uprchlíků objevili i Češi, kteří byli soudně vykazováni z bytů německých vlastníků, na něž *Sudetendeutsche Partei*

¹³⁸ RADVANOVSKÝ. In: RADVANOVSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 5.

¹³⁹ UHLÍŘ. O co jsme přišli. *Historický obzor*, s. 222.

¹⁴⁰ Někteří autoři uvádí až 3,5 milionu Němců v Československu. Viz HRUŠKA, Emil. *Boj o pohraničí: Sudetoněmecký Freikorps v roce 1938*. Praha 2013: Epoque, s. 11. Srov. MCDONOUGH, Frank. Chamberlain and the Czech Crisis of 1938: A Case Study in the role of morality in the conduct of international relations. In: NĚMEČEK (ed.). *Mnichovská dohoda*, s. 83.

¹⁴¹ BARTOŠ, Josef. Konjunktura Říšské župy Sudety: České obyvatelstvo v okupovaném pohraničí. In: KURAL; RADVANOVSKÝ a kol. „*Sudety*“, s. 170.

¹⁴² GEBHART, Jan. Migrace českého obyvatelstva v letech 1938–1939 (poznámky ke stavu výzkumu). *Český časopis historický*. 1998, roč. 96, č. 3, s. 564.

¹⁴³ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 137.

¹⁴⁴ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 114.

pravděpodobně vyvíjela nátlak, aby výpovědi osobám české státní příslušnosti podávali sami.¹⁴⁵

Nový příliv přistěhovalců do vnitrozemí pak měl několikaměsíční odstup, neboť bývá datován až do doby nastalé bezprostředně po projevu Adolfa Hitlera, který proběhl na norimberském sjezdu NSDAP 12. září 1938.¹⁴⁶ Dělo se tak jednak kvůli samotnému protičeskoslovensky zaměřenému proslovu,¹⁴⁷ jednak kvůli snaze Henleinových stoupců o provedení puče v pohraničí Československa. Již v den Hitlerovy řeči přikázal generál Ludvík Krejčí, aby byla armáda uvedena do stavu velitelské pohotovosti,¹⁴⁸ a vedoucí špičky SdP předaly do rukou vlády ultimátum požadující svěření moci do jejich rukou.¹⁴⁹ Po projevu, který mohli „sudetští“ Němci vyslechnout prostřednictvím rozhlasu, se vydali večer do ulic, kde pokračovali ve vyvolávání incidentů zaměřených proti českým občanům. Podle dostupných materiálů docházelo v následujících dnech například v Chomutově k pomalování několika českých budov hákovými kříži,¹⁵⁰ nicméně vláda Milana Hodži¹⁵¹ již 13. září zareagovala vyhlášením stanného práva v pučem zasažených pohraničních okresech¹⁵² a 16. září rozhodla o zákazu činnosti *Sudetendeutsche Partei*, po čemž její hlavní činitelé uprchli do Německa pod ochranu Hitlera.¹⁵³ Pokus o převrat tak definitivně ztroskotal.

Norimberský proslov a následující události tedy vedly k druhé vlně přesídlování do československého vnitrozemí. Na rozdíl od květnových odchodů z pohraničí byli tentokrát zaznamenáni nejen existenčně zajištění lidé, nýbrž všechny sociální vrstvy, v nichž ale stále převažovali židé a nyní také osoby německé národnosti, které se politicky angažovaly

¹⁴⁵ SOkA Chomutov/Kadaň. Fond Okresní úřad Chomutov, I, kart. 2. Vypovídání Čechů z bytů, z 24. 6. 1938, Německé Kralupy.

¹⁴⁶ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 137.

¹⁴⁷ MACEK, Jaroslav. Uprchlíci z pohraničí v roce 1938. In: PROUZA (ed.). *Češi a Němci*, s. 133–134.

¹⁴⁸ GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 14.

¹⁴⁹ KURAL. *Češi, Němci*, s. 120.

¹⁵⁰ VACHATA, Zdeněk; VÍTEK, Vladimír. *K situaci na okrese Chomutov v roce 1938 (do obsazení pohraničí)*. Chomutov 1968: Vlastivědné muzeum, s. 12.

¹⁵¹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 142.

¹⁵² GEBHART. *Rok zkoušek*, s. 14.

¹⁵³ RICHTER. *Češi a Němci*, sv. 2, s. 31.

proti *Sudetendeutsche Partei*, zatímco Češi měli minoritní zastoupení.¹⁵⁴ Tito migranti se stahovali především do Prahy a dalších velkých měst, avšak tamní úřady byly zpravidla udiveny jejich nenadálou přítomností. Proto proběhla 15. září 1938 na ministerstvu sociální péče porada, která měla za úkol vyřešit nastalou situaci; tehdy se v samotné Praze nacházely již dva tisíce uprchlíků.¹⁵⁵ O den později byl vydán oběžník určený okresním úřadům, jež měly na jeho základě předcházet odchodům obyvatel, a to obzvláště směrem do hlavního města. V případě skutečných těžkostí mohly být sice uděleny výjimky, ale ty směly být umístěny stále jen v rámci stejného nebo nanejvýš sousedního okresu. Oběžník dále žádal dobročinné organizace o pomoc na poli poskytování podpory pro sociálně slabé uprchlíky. Všichni však měli být neustále podněcováni, aby se navrátili zpět do svých domovů.¹⁵⁶

4.2 Třetí migrační vlna

Skutečně hromadný proud migrantů pronikal do vnitrozemí až po podepsání mnichovské dohody, kdy se již jednalo hlavně o Čechy, kteří se prakticky přes noc stávali obyvateli jiné země.¹⁵⁷ Přestože se od počátku tzv. druhé republiky projevovala u většiny obecních i městských úřadů snaha evidovat jednotlivé odchody i příchody, situace byla ztěžována přístupem samotných migrantů, kteří své stěhování mnohdy neohlásili.¹⁵⁸ V této tzv. třetí vlně již měli na rozdíl od obou předchozích dominantní zastoupení Češi (viz Příloha č. 4); československé úřady tehdy ani nechtěly občany spadající pod jinou národnost přijímat a naopak usilovaly o jejich další emigraci, protože druhá republika byla koncipována (stejně jako první republika na základě ústavy z roku 1919)¹⁵⁹ jako národní stát.¹⁶⁰ Na druhé straně ale měly státní orgány předcházet taktéž přílivu vlastních občanů, což bylo

¹⁵⁴ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 115.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 116.

¹⁵⁶ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 143–144.

¹⁵⁷ RADVANOVSKÝ. In: RADVANOVSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 7.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 8.

¹⁵⁹ GLASSL. In: PROUZA (ed.). *Češi a Němci*, s. 127.

¹⁶⁰ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 150.

na počátku října zapříčiněno i předpokládaným plebiscitem, s nímž počítala i samotná mnichovská dohoda (viz Příloha č. 5). Československá vláda proto bránila přemísťování civilních občanů a sestavovala evakuační program pouze pro armádu a státní a veřejné zaměstnance spolu s jejich rodinami.¹⁶¹ Zemský úřad v Praze tudíž přistoupil hned 1. října 1938 k vydání oběžníku stanovujícím, aby úřady usilovaly o návrat migrantů zpět na obsazené území. O den později bylo rozhodnuto, že mají být přemístěni nanejvýš do oblastí, jež byly určeny k provedení plebiscitu, nikoli tedy do již zabraných teritorií. Ve výjimečných případech, kdy by další pobyt za demarkační čarou znamenal akutní ohrožení existence tamních obyvatel, mělo být umožněno stěhování, nicméně těmto přesídlencům (pokud byli německé národnosti) nemohlo být ve vnitrozemí v žádném případě přiděleno československé občanství, naopak se měli co nejdříve vystěhovat do jiného státu.¹⁶²

Na „zbytkovém“ území Československa i po obsazení pohraničí stále zůstávala zhruba čtyři procenta německé populace – v Brně a v Jihlavě se tamní příslušníci SdP dokonce domáhali říšského záboru těchto oblastí.¹⁶³ Vláda však svými nařízeními usilovala o to, aby se Němci ve vnitrozemí nekumulovali, protože *„antifašisté by později [...] mohli přijít s národnostními, správními a jazykovými požadavky, což by mohlo znovu ohrožovat stabilitu zmenšeného československého státu“*.¹⁶⁴ Emigrace byla později umožněna kromě zámožných německy hovořících občanů také těm, kteří se ocitli bez financí, díky zahraniční půjčce, jež ale byla definitivně potvrzena teprve 27. ledna 1939 smlouvou s Francií a Velkou Británií.¹⁶⁵

V pomnichovské vlně migrantů však měli mnohem větší zastoupení Češi, jak již bylo řečeno. Nejčastěji se tito přesídlenci uchýlovali do okresů, které se přijetím mnichovské dohody stávaly pohraničními,

¹⁶¹ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 120–121.

¹⁶² BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 152–153.

¹⁶³ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 141–142.

¹⁶⁴ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 153–154.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 262–265.

a také do velkých měst.¹⁶⁶ Řada obyvatel ovšem odcházela jen s narychlo sbalenými nejn nutnějšími věcmi, a proto jejich příští existence ve vnitrozemí byla následně závislá na pomoci dobročinných institucí a okresních úřadů.¹⁶⁷ V příhraničních okresech tak získalo nový domov mnoho lidí, kteří netoužili po stěhování do odlehlejších oblastí, neboť stále doufali, že se budou moci vrátit, a také se nechtěli příliš vzdalovat od svého majetku, jenž byli namnoze nuceni spěšně opustit.¹⁶⁸

Úřady a československá vláda až do 13. října 1938, kdy Hitler ve spolupráci s mezinárodním výborem zrušil konání plebiscitu ve sporných oblastech,¹⁶⁹ usilovaly o zamezení stěhování z těchto lokalit, aby poklesem vlastní populace ještě nezvyšovaly pravděpodobnost nutnosti odstoupení dalších území.¹⁷⁰ Avšak i po odvolání lidového hlasování se projevovaly snahy o návrat migrantů, a to především z ekonomických a politických důvodů. U přestěhovalců, jež ve vnitrozemí zůstali, proto bylo zapotřebí prozkoumat důvody, které je k odchodu z domovů podnítily, a to jak u Čechů, tak i u ostatních národností.¹⁷¹ Se zjišťováním příčin zároveň souvisela i nezbytnost povinné evidence lidí příchozích do vnitrozemí Československa, jež byla ministerstvem vnitra nakázána podřízeným úřadům 6. října 1938.¹⁷² O týden později tentýž rezort prosadil také policejní hlášení migrantů, které mělo usnadnit opatření statistických údajů a také zlepšení péče o migranty. Do evidence nespádali (s výjimkou penzistů) státní zaměstnanci, jež ostatně nejsou zpravidla řazeni mezi ostatní uprchlíky a kteří podléhali statistickým záznamům vlastních odborů.¹⁷³

Přestěhovalci často uváděli více argumentů, které je podnítily k opuštění domovů.¹⁷⁴ Ze statistických údajů je zřejmé, že ve skutečnosti

¹⁶⁶ RADVANSKÝ. In: RADVANSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 22.

¹⁶⁷ BENDA. *Státní správa. Moderní dějiny*, s. 127.

¹⁶⁸ RADVANSKÝ. In: RADVANSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 22.

¹⁶⁹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 207.

¹⁷⁰ BENDA. *Státní správa. Moderní dějiny*, s. 121–124.

¹⁷¹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 169.

¹⁷² GEBHART. *Migrace. Český časopis historický*, s. 564–565.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 470.

lidé odcházeli spíše ze strachu z toho, co by jim mohlo hrozit v rámci soužití s Němci ve třetí říši, než kvůli opravdovým problémům. Fakticky doložené problémy pak byly spíše ekonomického rázu, zatímco politické potíže byly až na druhém místě.¹⁷⁵ Mnoho migrantů tedy opouštělo pohraničí jak z bázně o existenci vlastní i rodinnou, tak kvůli ochraně majetku nebo na naléhání německých orgánů, které Čechům dávaly výpovědi s danými termíny, v nichž se museli rozloučit se svými domovy. Dalšími důvody byly zábrany kladené Němci českým občanům pro vykonávání povolání, ale i averze ze strany Čechů k existenci na území cizího nepřátelského státu.¹⁷⁶ V obsazeném území však mnoho lidí muselo zanechat svůj majetek, jenž nebylo vždy jednoduché přepravit do vnitrozemí, a proto se řada rodin musela rozdělit, což následně komplikovalo i vzájemné kontakty mezi jednotlivými členy.¹⁷⁷ Naproti tomu ale ve druhé republice získala spousta lidí právě u svých příbuzných nebo alespoň u známých a přátel dočasný azyl.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 471.

¹⁷⁶ KURAL. In: KURAL; RADVANSKÝ a kol. „*Sudety*“, s. 34.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ MACEK. In: PROUZA (ed.). *Češi a Němci*, s. 135.

5 ÚŘEDNĚ ORGANIZOVANÁ POMOC PŘESTĚHOVALCŮM VE DRUHÉ REPUBLICE

Zprvu starost o uprchlíky náležela příslušným odborným pracovištím, z nichž byly důležité zejména okresní a obecní úřady a také dobročinné organizace.¹⁷⁹ Teprve 11. listopadu 1938 založila vláda generála Jana Syrového prostřednictvím vládního nařízení č. 292/1938 Ústav pro péči o uprchlíky,¹⁸⁰ jenž se tak stal zastřešující institucí pro řešení uprchlického problému.¹⁸¹ Tato organizace¹⁸² byla rozdělena na ústředí a čtyři odbory, které měly zajišťovat řízení dílčích záležitostí spojených s příchodem českých přestěhovalců z obsazených oblastí. Pokud jde o židovské uprchlíky, jejich existenci na půdě Československa zabezpečoval hlavně Sociální ústav židovských náboženských obcí, zatímco němečtí přesídlenci byli materiálně zajišťováni prostřednictvím představitelů bývalých německých sociálních demokratů.¹⁸³

Na činnosti ústavu se podílela všechna ministerstva, v jeho čele stál ministr sociálních péče. První odbor (sociálně-zdravotní) se staral především o zajištění ubytování a stravy pro uprchlíky, dále o jejich zdravotní stav a evidenci. Odbor usidlovací se přičiňoval o zapojení přestěhovalců do hospodářského chodu „zbytkového“ československého státu; vystěhovalecký odbor se zaměřoval na organizaci emigrace. Poslední odbor – finanční – zaštiťoval činnost celého ústavu po peněžní stránce.¹⁸⁴ Vznikem Ústavu pro péči o uprchlíky došlo k unifikaci veškeré pomoci jim určené, což mělo vést k usnadnění jejich zapojení do běžného

¹⁷⁹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 476.

¹⁸⁰ Vládní nařízení č. 292/1938 Sb., jímž se zřizuje Ústav pro péči o uprchlíky [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7350&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 8. 2. 2014].

¹⁸¹ ŠTĚPÁNEK. Péče o utečence. *Časopis Matice moravské*, s. 45.

¹⁸² K oficiálnímu zrušení Ústavu pro péči o uprchlíky došlo teprve 18. října 1949, a to s platností od 1. prosince 1949. Viz Vládní nařízení č. 231/1949 Sb., kterým se zrušuje Ústav pro péči o uprchlíky [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=21991&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 16. 4. 2014].

¹⁸³ GEBHART. Migrace. *Český časopis historický*, s. 566–567.

¹⁸⁴ Vládní nařízení č. 292/1938 Sb. [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7350&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 8. 2. 2014].

života,¹⁸⁵ avšak na udělení pomoci nemohl nikdo uplatnit právní nárok.¹⁸⁶ Pokud uprchlíci chtěli získat od ústavu subvence, museli si nejprve podat žádost prostřednictvím okresních úřadů, nicméně podporu mohli obdržet pouze ti, kteří se ocitli zcela bez financí.¹⁸⁷ Ve skutečnosti však tato instituce začala plně fungovat až za vlády Rudolfa Berana, jež byla jmenována prezidentem Emilem Háchou 1. prosince 1938,¹⁸⁸ první zasedání ústavu proběhlo teprve 16. prosince.¹⁸⁹

V rámci uprchlického problému byla taktéž nadmíru důležitá otázka evidence migrantů. Již 9. října 1938 přistoupil zemský úřad v Praze k zaznamenávání jedinců,¹⁹⁰ kteří po 20. květnu přesídlili na území pozdější druhé republiky, a stejnou cestou se následně vydal i brněnský zemský úřad.¹⁹¹ Celorepubliková povinná evidence pak byla nařízena až 21. října, ale ještě o tři dny dříve bylo nakázáno prozkoumávat kromě osobních údajů také politický vztah k Československu,¹⁹² a proto byli uprchlíci následně nuceni vypisovat tzv. prohlášení.¹⁹³ Na základě zjištěných informací zemské úřady vzápětí udělovaly povolení pobývat na půdě republiky, nicméně řada osob byla současně vrácena do okupovaného pohraničí, a to i na základě smlouvy o otázkách státního občanství a opce, jež byla mezi Československou republikou a Německou říší uzavřena 20. listopadu 1938.¹⁹⁴ Celkově tak bylo do obsazených oblastí do počátku prosince předáno 7307 osob převážně německé národnosti.¹⁹⁵ Všichni uprchlíci tak byli povinni zaregistrovat se do 24 hodin na okresním úřadě, avšak nařízení se netýkalo státních zaměstnanců s rodinami, ani lidí, kteří mohli doložit přesvědčivé důkazy o svém domovském právu na území druhé republiky.¹⁹⁶ První hodnověrné

¹⁸⁵ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 228.

¹⁸⁶ Vládní nařízení č. 292/1938 Sb. [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/?Id=7350&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 10. 2. 2014].

¹⁸⁷ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 145.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 158.

¹⁸⁹ GEBHART. Migrace. *Český časopis historický*, s. 567.

¹⁹⁰ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 129.

¹⁹¹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 190.

¹⁹² RADVANOVSKÝ. In: RADVANOVSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 24.

¹⁹³ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 190–192.

¹⁹⁴ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 35.

¹⁹⁵ MACEK. In: PROUZA (ed.). *Češi a Němci*, s. 135.

¹⁹⁶ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 193.

údaje o počtech přesídlenců pocházejí z 29. října 1938, následně již byly zprávy o jejich stavech podávány pravidelně.¹⁹⁷ Celostátní sčítání migrantů bylo nařízeno 22. listopadu – sociální, hospodářská, ale i politická data měla být shromážděna k 5. prosinci, což mělo výrazně napomoci zahájení činnosti Ústavu pro péči o uprchlíky. Celkově se tehdy jednalo o více než 100 tisíc přestěhovalců.¹⁹⁸

Jako výrazná nesnáz se brzy po podepsání mnichovské dohody projevila přeplněnost jednotlivých okresů. Již 28. října 1938 proto byl vydán zákaz stěhovat se do okresů v pohraničí a také do Prahy a Brna, avšak opět se nevztahoval na státní zaměstnance, kteří sem byli posláni.¹⁹⁹ Ještě před Vánoci ale bylo toto nařízení rozšířeno na všechny okresy právě kvůli jejich přesycenosti, přestože skutečným důvodem k tomuto kroku bylo další sčítání uprchlíků. Po Vánocích bylo od zpřísněného omezení opět upuštěno, ačkoli se zákaz stále týkal pohraničních okresů a hlavních zemských měst, tj. Prahy a Brna.²⁰⁰

5.1 Ubytování migrantů

Záležitosti spojené s ubytováním celkově výrazně komplikovaly situaci ve druhé republice, protože spousta migrantů nenalezla náhradní nebo alespoň prozatímní domov u svých příbuzných nebo známých, a tak se o ně musely postarat dobročinné organizace v součinnosti s úřady a ministerstvy a později Ústav pro péči o uprchlíky.²⁰¹ V nejednom ohledu byli nápomocni i obyčejní lidé, kteří mnohdy migrantům pomohli v prvotních nesnázích a ubytovali je u sebe doma, a československá vláda tak již 12. října 1938 přistoupila k zákazu slučování více bytů, které měly být obecně napříště využívány jen k bydlení.²⁰² Nalézt pro přestěhovalce vhodné ubytování se celkově stalo primárním posláním

¹⁹⁷ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 130.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 154. Srov. RADVANOVSKÝ. In: RADVANOVSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 24.

¹⁹⁹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 195.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 169.

²⁰¹ RADVANOVSKÝ. In: RADVANOVSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 18–20.

²⁰² BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 199.

souvisejícím s migrací z obsazených oblastí, které se postupem času podařilo vyřešit na třech platformách. První z nich bylo získání bytu (jak pronájemem, tak koupí nebo přidělením), následovalo sdílení obytných prostor s dalšími lidmi nebo celými rodinami a v neposlední řadě hrály významnou roli také tzv. hromadné ubytovny.²⁰³

S přelomem října a listopadu se neustále navyšovaly počty uprchlíků v dočasných ubikacích (viz Příloha č. 6), ale s přicházející zimou byla stále zřejmější nutnost zajistit trvalejší příbytky, jež by splňovaly alespoň elementární hygienické předpoklady.²⁰⁴ Využity tak byly hlavně hotely, firemní ubytovny i vojenské budovy, avšak množství takových objektů nepřetržitě kolísalo.²⁰⁵ Československé úřady taktéž projevovaly snahu sdružovat v ubytovnách občany jednotlivých národností, byť vždy to možné nebylo, a vzhledem k nouzi o obytné prostory zde žili společně muži, ženy i děti.²⁰⁶ V souvislosti se zřizováním hromadných ubytoven byl postupně zaveden jednotný domácí řád vycházející z praxe vojenské správy.²⁰⁷ Systém ubytoven byl vybudován velice účelně a levně, veškeré výdaje byly financovány státem, ale na osobu a den nesměly překročit hranici osmi korun. Každý nově příchozí migrant navíc musel vydat všechny své doklady, aby následně obdržel speciální osobní legitimaci, a všichni ubytovaní se museli zapojit do veřejných prací.²⁰⁸

5.2 Zapojení do pracovního procesu

Otázka zaměstnanosti se již na podzim 1938 stala dalším tíživým úkolem druhé republiky, s nímž se musela vypořádat v co nejzazším termínu, jelikož se jednalo o jeden ze způsobů, jak snížit státní náklady na pomoc migrantům.²⁰⁹ Československé úřady v této záležitosti

²⁰³ ŠTĚPÁNEK. Péče o utečence. *Časopis Matice moravské*, s. 46–47.

²⁰⁴ RADVANSKÝ. In: RADVANSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 25.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 29.

²⁰⁶ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 325–327.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 327.

²⁰⁸ RADVANSKÝ. In: RADVANSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 30.

²⁰⁹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 352.

apelovaly na velké podniky, aby přednostně přijímaly na uprázdněná místa především přestěhovalce.²¹⁰ Kvalifikované osoby byly zpravidla přímo osločovány díky zavedené evidenci a brzy začal vycházet Věstník pro přestěhovalce (následně přejmenován na Věstník práce), kde byly volné posty inzerovány.²¹¹ Určitým provizorním východiskem ze situace byly příležitostné práce,²¹² zejména v zemědělství nebo na opravách místních cest. Tyto činnosti museli častokrát vykonávat lidé s vyšším vzděláním nebo podnikatelé, jimž bylo po příchodu do vnitrozemí znemožněno vykonávat původní živnost.²¹³

Poměry v nezaměstnanosti se dočkaly prozatímního řešení již 11. října 1938, kdy bylo vydáno vládní nařízení, na jehož základě byly budovány pracovní útvary,²¹⁴ kam okresní úřady prozatímně umísťovaly osoby bez práce.²¹⁵ Pokud uprchlík odmítl do útvaru vstoupit, mohla mu být až na půl roku odňata svoboda.²¹⁶ Hlavní náplní práce v těchto jednotkách, které byly organizovány podobně jako vojsko (členily se na prapory a pod ně spadající roty)²¹⁷ byly opravy silnic a železnic nebo regulace velkých vodních toků.²¹⁸ Stejně jako v ubytovnách platily i v pracovních útvarech časové harmonogramy, jakákoli provinění byla trestána. Velitelé měli za úkol průběžně obměňovat pracující a také rozhodovali o jejich funkcích na základě kvalifikace.²¹⁹ Všechny osoby, které byly zařazeny do pracovních útvarů, byly finančně odměněny za odvedenou práci buď státem nebo okresy a obcemi,²²⁰ nicméně podobně jako hromadné ubikace zápolily i tyto jednotky s nedostatečnými prostory k ubytování.²²¹

²¹⁰ RADVANSKÝ. In: RADVANSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 34.

²¹¹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 353.

²¹² ŠTĚPÁNEK. Péče o utečence. *Časopis Matice moravské*, s. 53.

²¹³ RADVANSKÝ. In: RADVANSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 34–36.

²¹⁴ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 201.

²¹⁵ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 176.

²¹⁶ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 201.

²¹⁷ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 176.

²¹⁸ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 201.

²¹⁹ RADVANSKÝ. In: RADVANSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 37.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 202.

Jakmile uprchlík získal práci, ztrácel nárok na pobírání státní podpory, a proto mnoho uprchlíků na nabídky zaměstnání nedbalo. Takové jednání ale zpravidla podněcovalo odpor místních lidí, kteří postupovali úřadům četné denunce vyjadřující nespokojenost, jež byly následně předkládány jednotlivým ministerstvům.²²² Teprve 2. března 1939 však bylo vydáno vládou Rudolfa Berana nařízení č. 72/1939, na jehož základě byly budovány také kárné pracovní tábory. Do těchto nových organizací měly být včleněny zejména osoby, jež dosáhly plnoletosti, ale pracovat nechtěly, nebo lidé, kteří byli sice zaměstnání, nicméně své úkoly vykonávali ledabyle.²²³

5.3 Zdravotnická péče a podpora mládeže

Československý stát od počátku migračních pohybů usiloval o to, aby nebyly mezi lidmi šířeny nakažlivé a infekční choroby.²²⁴ Rada lékařů se však musela zúčastnit zářijové mobilizace, a tak bylo ministerstvo sociální a zdravotní správy nuceno požádat o pomoc při řešení zdravotní péče právě armádu, dále spolupracovalo zejména s Červeným křížem.²²⁵ Lékaři v obcích, kam se lidé z pohraničí uchýlovali, museli již od října 1938 tyto osoby ošetřovat, aby bylo zamezeno nepřehlednému přenosu nemocí – jejich zdravotní stav byl následně zanesen do povinné evidence.²²⁶ Ministerstvo sociální a zdravotní správy začalo již během října chystat v součinnosti s rezortem pro národní obranu očkování, jež realizovaly epidemiologické jednotky založené ministrem zdravotnictví a tělesné výchovy Petrem Zenklem 12. října 1938 a provádějící svou činnost až do 1. února 1939.²²⁷ Povinné očkování však bylo zavedeno teprve 9. listopadu 1938, a to „*proti neštovicím, tyfu a záškrtu*“.²²⁸ Během

²²² RADVANOVSKEÝ. In: RADVANOVSKEÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 37.

²²³ Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 22. 2. 2014].

²²⁴ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 133.

²²⁵ ŠTĚPÁNEK. Péče o utečence. *Časopis Matice moravské*, s. 44.

²²⁶ RADVANOVSKEÝ. In: RADVANOVSKEÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 37–38.

²²⁷ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 133.

²²⁸ ŠTĚPÁNEK. Péče o utečence. *Časopis Matice moravské*, s. 45.

své existence měly protiepidemické útvary uskutečňovat v rámci uprchlických ubytoven také inspekční prohlídky.²²⁹

Hlavní potíží opět představoval nedostatek místa. V mnohých oblastech zcela chyběly nemocnice, které tak musely být nahrazovány alespoň narychlo připravenými místnostmi.²³⁰ Řešení tohoto problému bylo částečně nalezeno také v budování zcela nových nemocnic a ústavů pro choromyslné, na jejichž stavby byli využíváni samotní migranti.²³¹ Samotná zdravotnická péče mohla být cíleně realizována teprve v okamžiku, kdy bylo zajištěno ubytování a pracovní tábory pro přestěhovalce – do hromadných ubikací byl následně přidělen buď nepřetržitě se zde zdržující lékař nebo, v případě spíše menších ubytoven, migranti náleželi do péče místních lékařů. Nově příchozí lidé z odstoupeného pohraničí se museli na základě domácího řádu ubytoven podrobit zdravotní prohlídce; pokud nastala situace, kdy byl migrant označen jako možný přenašeč infekce, ocitl se v izolační místnosti, jejíž zřízení bylo povinností pro všechny hromadné ubikace. Nicméně jakmile si lidé zaopatřili vlastní bydlení a zaměstnání, skončila jim možnost získat pomoc ze strany státu, ale na druhé straně bylo výhodou, že za své zdraví byli následně zodpovědní jen oni sami.²³²

Obecně musela být péče směřována v první řadě na děti a těhotné a kojící ženy.²³³ Stejně jako dospělí přestěhovalci byly také děti podrobovány důkladným lékařským prohlídkám, na jejichž základě se mohly dostat do speciálních ústavů, pokud byly shledány nemocnými nebo dokonce duševně chorými. Jestliže ovšem byly zdravé, československá vláda se je snažila situovat do vnitrozemských rodin, aby měli jejich rodiče čas na vlastní ustálení poměrů, aniž by byli zatěžováni ještě péčí o potomky. Současně bylo nezbytné, aby děti začaly neprodleně docházet do škol, čímž se výrazně narušila skladba jednotlivých tříd, ale i pedagogických sborů, protože z pohraničních

²²⁹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 345.

²³⁰ ŠTĚPÁNEK. Péče o utečence. *Časopis Matice moravské*, s. 44.

²³¹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 347.

²³² RADVANSKÝ. In: RADVANSKÝ (ed.). *Historie okupovaného pohraničí*, s. 38.

²³³ Tamtéž.

oblastí přicházeli také učitelé hledající novou práci. Druhá republika každopádně usilovala o zajištění dostatku míst ve školních budovách, přestože situace nebyla kvůli insuficientnímu stavu z hlediska zařízení i prostor jednoduchá.²³⁴

5.4 Dílčí shrnutí

Mnichovská dohoda měla být cestou k vyřešení nelehké národnostní struktury Československé republiky, která kromě Čechů a Slováků zahrnovala celou řadu menšin, z nichž největší zastoupení měli Němci obývající převážně pohraniční území. Tyto oblasti začali lidé ve větší míře opouštět po vyhlášení tzv. květnové mobilizace, kdy se jednalo hlavně o bohaté občany židovské národnosti, kteří chtěli ochránit především svůj majetek; zcela mimořádně se v této první migrační vlně vyskytovali Češi.

Druhý proud přesídlenců se vztahuje až k době po projevu Hitlera 12. září 1938, kdy se *Sudetendeutsche Partei* pokusila v pohraničí uskutečnit převrat. Tito migranti však měli být stále přesvědčováni k návratu do svých domovů, pomoc jim poskytovaly pouze dobročinné organizace. Poslední vlna byla zaznamenána po mnichovské konferenci, kde byl určen rozsah území, jež mělo být Německu odstoupeno. V daném období převažovali mezi příchozími na rozdíl od dřívějších vln jednoznačně Češi. Vzhledem k jejich početnosti byla záhy nabíledni nutnost evidence, s čímž souviselo také zjišťování důvodů, které je k odchodu z pohraničí vedly. Zaznamenávání uprchlíků bylo základem pro zajištění jejich podpory ze strany československých úřadů.

Zpočátku přestěhovalcům z pohraničí poskytovaly podporu především československé úřady a dobročinné instituce, avšak tato péče brzy přestala dostačovat, a proto byl v listopadu 1938 zřízen Ústav pro péči o uprchlíky, který byl rozdělen na ústředí a čtyři odbory, z nichž každý měl za úkol zajišťovat jiný okruh pomoci. Velice záhy po Mnichovu

²³⁴ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 342–345.

se důležitým problémem ukázala přesycenost okresů a velkých měst na území Československé republiky. Poměry byly značně komplikované taktéž nedostatečnými prostory vhodnými pro ubytování nově příchozích, ale i pro jejich lékařské zajištění.

V rámci ubytování poskytli významnou pomoc místní lidé, kteří neváhali migrantům poskytnout vlastní domy a byty. Kvůli problémům spojeným s bydlením bylo brzy přikročeno ke zřizování hromadných ubikací pro přestěhovalce. Další palčivou potíž druhé republiky představoval i nedostatek pracovních míst pro nově příchozí, nicméně úřady neustále vyzývaly jednotlivé podniky, aby přednostně přijímaly do svých zaměstnaneckých řad uprchlíky z pohraničí. Z hlediska zdravotní péče bylo nezbytné zajistit očkování uprchlíků a vyřešit nedostatek nemocnic. Lékaři měli za úkol především prozkoumat zdravotní stav lidí příchozích z pohraničí, a to jak dospělých, tak i dětí, které (v případě, že nebyly shledány nemocnými či duševně chorými) mohly být následně umístěny do vnitrozemských rodin. Stát také usiloval o jejich rychlé začlenění do běžného vzdělávacího procesu.

6 ZAHRANIČNÍ OHLASY

Migrace obyvatel vzbudila pozornost i v zahraničí, což bylo způsobeno zejména skutečností, že pro řadu přesídlenců, především pokud se jednalo o Němce nebo židy, znamenal příchod do vnitrozemí pouze prozatímní řešení. Československá republika sama usilovala o jejich budoucí vystěhování za své hranice.²³⁵ Situace byla navíc zkomplikována tím, že bezprostředně po připojení Rakouska k Německu začali odtamtud do Československa proudit imigranti, přestože se první republika snažila tomuto náporu bránit uzavřením jižních, tj. československo-rakouských, hranic.²³⁶ Mnoho rakouských uprchlíků však dokázalo přes tento zátaras proniknout, a proto byla nasnadě otázka jim směřované pomoci. Obzvláště o obyvatelstvo židovského původu se starali jejich soukmenovci.²³⁷

Rakouští uprchlíci ve většině případů považovali vystěhování do Československa jen za provizorium, které mělo být v brzké době nahrazeno emigrací do západoevropských států. Tuto eventualitu však nebylo možné zcela uskutečnit, protože řada zemí Evropy znatelně redukovala imigrační příležitosti.²³⁸ Nejinak tomu bylo také ve Velké Británii, jež sice poskytovala víza k vystěhovalectví z Československé republiky, nicméně jen ve velmi omezené míře.²³⁹

Z hlediska uprchlictví spojeného s uzavřením mnichovské dohody vzbuzovaly v rámci zahraničních médií i veřejnosti velkou pozornost nejen okolnosti, za nichž lidé opouštěli své domovy, ale také snahy československých úřadů o jejich návrat do pohraničí, které byly zprvu motivovány zamýšleným plebiscitem. Již 1. října 1938 požádal československý vyslanec Jan Masaryk britské ministerstvo zahraničí

²³⁵ Tamtéž, s. 257.

²³⁶ FRANKL, Michal. Mezi blahovůlí a svévolí: Politika Československa vůči uprchlíkům před nacismem. *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 3, s. 37.

²³⁷ ČAPKOVÁ, Kateřina. Několik tváří exilu v ČSR: Každodennost péče o uprchlíky před nacismem. *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 3, s. 33.

²³⁸ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 259.

²³⁹ HIRSCHOVÁ, Angelika. „Darovaný čas“: Britská pomoc uprchlíkům v Praze (říjen 1938 – březen 1939). *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 3, s. 42.

o finanční subvenci, jež měla napomoci Československé republice v řešení uprchlické otázky. Kromě toho podporu žádala i britská veřejnost, která ji považovala za nedílnou součást mnichovské dohody.²⁴⁰ Peněžní pomoc nakonec byla druhé republice poskytnuta na základě trojstranné smlouvy mezi Československem, Francií a Velkou Británií uzavřené 27. ledna 1939, na jejímž základě „*republika neměla zavádět rasová, národnostní a náboženská diskriminační opatření*“.²⁴¹ Současně Československou republiku podporovaly i jiné evropské a zámořské státy, kde se veřejnost o nelehké situaci uprchlíků dozvíдалa prostřednictvím novin, a proto byly zřizovány četné finanční, ale také materiální sbírky.²⁴²

²⁴⁰ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 257–261.

²⁴¹ Tamtéž, s. 262.

²⁴² Tamtéž, s. 269–272.

7 ČEŠI, KTEŘÍ ZŮSTALI V POHRANIČÍ

Velice záhy po obsazení se v bývalém československém pohraničí rozhořel boj proti české menšině, kterou bylo podle Němců nutné omezit ve všech oblastech každodenního života. Zejména se jednalo o zničení původního demokratického systému první republiky a o likvidaci české účasti na samosprávě.²⁴³ Tato skutečnost pak stála jako hlavní motiv za mnoha odchody z pohraničí, čímž se obecně značně transformovala struktura české minority, protože se až na výjimky vzdálili všichni státní zaměstnanci i s rodinami, ale především zástupci tamní inteligence a živnostníci (viz Příloha č. 7).²⁴⁴ Celkově je možné hovořit o bezmála 190 tisících osobách, jež se ve vnitrozemí Československé republiky objevily od podzimu 1938 do jara 1939 a které vykazují data Ústavu pro péči o uprchlíky.²⁴⁵ Je však nezbytné připočítat ještě státní zaměstnance s rodinami, kteří nebývají do běžných uprchlických statistik, jež mohou obsahovat i řadu omylů a nedostatků, zařazování. Úhrnem tak mohly být migrační vlny tvořeny zhruba 370 000 lidmi různých národností, nicméně jednoznačně převažovali Češi.²⁴⁶ Jako konkrétní příklad je možné uvést město Kadaň, odkud do 20. ledna 1939 odešlo 520 Čechů, zatímco ve svých domovech setrvalo jen 24 českých občanů.²⁴⁷ V pohraničních oblastech tak zůstalo kolem půl milionu občanů československé národnosti,²⁴⁸ z nichž podle sčítání obyvatel, které proběhlo 17. května 1939, zůstalo na území Říšské župy Sudety 291 tisíc Čechů.²⁴⁹

Pro Čechy, kteří se rozhodli setrvat v obsazeném pohraničí, tak nastaly nelehké časy, když se ocitli v postavení národnostní menšiny. Útlak ze strany třetí říše byl zaměřen na kulturní, hospodářský i politický

²⁴³ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 30.

²⁴⁴ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 97–98.

²⁴⁵ BARTOŠ. Ustavení. In: KURAL; RADVANSKÝ a kol. „Sudety“, s. 75.

²⁴⁶ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 136.

²⁴⁷ Největší odliv českého obyvatelstva Kadaň zaznamenala v období od 28. září do 18. října 1938, kdy z města do vnitrozemí Československa odešlo 514 občanů. Viz VACHATA; VÍTEK. *K situaci na okrese Chomutov*, s. 22.

²⁴⁸ BARTOŠ. Konjunktura. In: KURAL; RADVANSKÝ a kol. „Sudety“, s. 170.

²⁴⁹ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 34.

život.²⁵⁰ Germanizace byla pohromou pro české pohraniční školství, když byla většina obecných škol zrušena a ve zbylých se děti vzdělávaly podle nacistických učebních plánů, avšak naprosto přišly o možnost pokračovat ve středním či dokonce vyšším studiu.²⁵¹ Navíc bylo dětem zapovězeno i docházení do českých škol uvnitř vymezené demarkační čáry.²⁵² Na německé vzdělávací ústavy však mohly být přijaty kromě německých jen děti pocházející ze smíšených rodin nebo s předky německého původu.²⁵³

Pro účely úředních styků byl český jazyk zakázán 2. prosince 1938, a proto musely zmizet i veškeré české nápisy.²⁵⁴ Na veřejných místech Češi nesměli ani hlasitěji mluvit.²⁵⁵ S těmito omezeními souvisel zákaz českého tisku, divadel, filmů i rozhlasových stanic, ačkoli právě prostřednictvím rádia zůstávalo české obyvatelstvo ve spojení s druhou republikou. Zároveň byly rušeny i všechny české politické strany, knihovny a spolky s výjimkou hasičských, kde ale musely být využívány německé rozkazy a kde byla ochromena původní kulturní činnost.²⁵⁶

Palčivým problémem pro české obyvatelstvo v pohraničí byla možnost optace umožněná smlouvou o otázkách státního občanství a opce, jež byla podepsána zástupci druhé republiky a třetí říše 20. listopadu 1938 a která nabyla platnosti o šest dní později.²⁵⁷ Češi obývající pohraničí měli na základě této dohody právo optovat pro československé státní občanství, zatímco Němci ve druhé republice pro německé. Pro optanty byla důležitá především možnost přestěhování do svého státu, a to pouze s movitým majetkem a nejdéle do 31. března 1940.²⁵⁸ Třetí říše však docílila toho, aby bylo toto

²⁵⁰ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 97.

²⁵¹ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 34.

²⁵² MACEK. In: PROUZA (ed.). *Češi a Němci*, s. 137.

²⁵³ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 100.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 98.

²⁵⁵ BARTOŠ. Konjunktura. In: KURAL; RADVANOVSKÝ a kol. „*Sudety*“, s. 173.

²⁵⁶ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 98–99.

²⁵⁷ Smlouva mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7358&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 13. 4. 2014].

²⁵⁸ BENDA. Státní správa. *Moderní dějiny*, s. 126.

ustanovení využíváno jen po dohodě obou stran, protože nechtěla v rámci druhé republiky ztratit německou minoritu, která mohla sloužit jako zdroj dalšího napětí.²⁵⁹ V rámci Říšské župy Sudety pravděpodobně optovala většina občanů, kteří v květnu 1939 v průběhu sčítání obyvatel uvedli jako svou státní příslušnost protektorátní nebo českou, přestože opravdu přesné množství není možné stanovit.²⁶⁰

²⁵⁹ ZIMMERMANN. *Sudetští Němci*, s. 242–243.

²⁶⁰ GEBHART; KUKLÍK. *Druhá republika*, s. 35.

8 ZÁVĚR

Ani přes veškerou snahu československých státních orgánů, dobrovolnických organizací i obyčejných lidí se nepodařilo v krátkém období druhé republiky zcela vyřešit problémy spojené s přílivem uprchlíků. Řada z přestěhovalců musela v pohraničí zanechat svůj majetek, mnoho rodin bylo rozděleno. Částečnou satisfakcí se pro přestěhovalce stala teprve po druhé světové válce možnost vrátit se do znovu nabytého pohraničí, avšak zcela odškodnění nikdy nebyli, ačkoli ze strany československého státu bylo projevováno úsilí o vyhotovení soupisu majetku zanechaného v pohraničí.²⁶¹

Předkládaná bakalářská práce měla za úkol shrnout události, které na konci září 1938 vygradovaly podepsáním mnichovské dohody a následným obsazením československého pohraničí. Území, jež bylo na základě této mezinárodní smlouvy Německu odstoupeno, v minulých dobách nikdy nebylo integrovaným komplexem, což se výrazně projevilo i na jeho neschopnosti samostatné existence. Obsazené oblasti byly po celou dobu okupace plně závislé na třetí říši.

Mnichovský diktát byl fatální nejen pro „sudetoněmecké“ oblasti a tamní lid, ale také pro vnitrozemí Československé republiky, která na jeho základě utrpěla nejednu škodu. Především pro ni byla ztracena četná ložiska hnědého i černého uhlí, přišla o řadu elektráren, velké plochy zemědělské půdy, výrazně byla narušena infrastruktura. Zásadním problémem druhé republiky byl náhlý příliv státních zaměstnanců, ale i obyčejných lidí z pohraničí, kteří zde z rozmanitých důvodů již nemohli či nechtěli nadále setrvat.

V rámci uprchlické otázky byla rozebrána skladba jednotlivých migračních vln, z nichž první propukla po vyhlášení tzv. částečné mobilizace v květnu 1938, druhá po norimberském projevu Adolfa Hitlera v září a poslední, nejsilnější, po uzavření mnichovské dohody. Vzhledem k rozličným strukturám jednotlivých vln začala československá vláda řešit

²⁶¹ BENDA. *Útěky a vyhánění*, s. 468–470.

pomoc uprchlíkům teprve s nástupem podzimu 1938. Zastřešující organizací se nakonec stal Ústav pro péči o uprchlíky, který vznikl v listopadu 1938, ale zcela začal fungovat až za vlády Rudolfa Berana. Druhá Československá republika se po celou dobu své existence snažila být nápomocná integraci přestěhovalců do běžného života.

Velkým problémem se postupně stávala také zesilující touha po emancipaci projevovaná Slovanskem, jehož zástupci dokázali v listopadu 1938 prosadit změnu v československé ústavě, která vedla *de iure* k autonomii Slovenska i Zakarpatské Ukrajiny. Separatistické úsilí nakonec vygradovalo vyhlášením samostatné Slovenské republiky 14. března 1939 a následnou německou okupací zbytku českých zemí a svoláním Protektorátu Čechy a Morava 16. března.

V úvodu bakalářské práce bylo nastíněno několik zásadních problémů, jež bylo zapotřebí v souvislosti s uprchlickou tematikou vyřešit. Podstatnou záležitostí bylo vyostření vztahů mezi Čechy a Němci v éře první republiky. V rámci této otázky se ukázala jako hlavní nesnáze skutečnost, že na „sudetoněmecké“ občany bylo pohlíženo jako na příslušníky národnostní menšiny, která měla v porovnání s Čechoslováky mnohem menší (přestože z hlediska zbytku Evropy stále relativně nadprůměrná) práva. Napjaté poměry spočívaly také ve zvyšující se nezaměstnanosti, jež ve 30. letech postihla především ty oblasti Československa, kde většinu obyvatel tvořili právě Němci, kteří začali v této době výrazně podporovat Henleinem založenou *Sudetendeutsche Heimatfront*, později transformovanou v *Sudetendeutsche Partei*. „Sudetští“ Němci tak stále více inklinovali k německému nacismu a ke třetí říši, v níž většina z nich nakonec spatřovala jediné možné řešení svých problémů v rámci Československé republiky.

Další otázkou položenou v úvodu bylo, co obyvatelé pohraničních oblastí fakticky vedlo k opouštění svých domovů. V tomto ohledu se klíčovými ukázaly struktury jednotlivých migračních vln, z nichž každá

byla motivována odlišnými důvody. Obecně je však možné říci, že všechny propukly v závislosti na konkrétních historických událostech (květnová mobilizace, pokus o převrat, uzavření mnichovské dohody). Posledním úkolem bakalářské práce bylo vylíčit, jaké podpory se uprchlíci ve vnitrozemí Československa dočkali. V rámci tohoto problému byla detailně rozebrána podpora z hlediska ubytování, zaměstnání i zdravotní péče. Nejzásadnějším okamžikem bylo založení Ústavu pro péči o uprchlíky, který svou činností i financemi zaštil všechny aspekty pomoci přestěhovalcům.

Životní situace však nebyla jednoduchá ani pro československé občany, kteří se rozhodli v pohraničí zůstat a své domovy neopouštět, protože byli postiženi řadou zákazů a jejich národnostní práva byla zcela okleštěna. Podobné poměry však nakonec čekaly i zbytek druhé republiky, který byl již v březnu 1939 přeměněn na Protektorát Čechy a Morava, kde nacisté začali stejně jako v okupovaném pohraničí prosazovat rychlou germanizaci.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

9.1 Prameny

9.1.1 Archivní prameny

Státní okresní archiv Chomutov/Kadaň. Fond Okresní úřad Chomutov, I.

9.1.2 Dobové zdroje

Ustoupili jsme přesile. *Lidové noviny*. 1. 10. 1938, roč. 46, č. 493, s. 1.

Výnos Vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava. In: *Sbírka zákonů a nařízení*. 17. 3. 1939.

9.1.3 Prameny vydané

Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku: Dokumenty z let 1932–1945. Praha 1990: Tisková, ediční a propagační služba, státní podnik. ISBN: 80-7065-055-9.

9.2 Monografie a články

BARTOŠ, Josef. Konjunktura Říšské župy Sudety: České obyvatelstvo v okupovaném pohraničí. In: KURAL, Václav; RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002: Albis International, s. 169–180. ISBN: 80-86067-66-1.

BARTOŠ, Josef. Ustavení Říšské župy Sudety: Území a obyvatelstvo. In: KURAL, Václav; RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol. *„Sudety“*

pod hákovým křížem. Ústí nad Labem 2002: Albis International, s. 70–88. ISBN: 80-86067-66-1.

BENDA, Jan. Státní správa a problém uprchlíků z odstoupených území v letech 1938–1939. *Moderní dějiny*. 2009, roč. 17, č. 1, s. 113–167. ISSN: 1210-6860.

BENDA, Jan. *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*. Praha 2013: Karolinum. ISBN: 978-80-246-2119-7.

BIMAN, Stanislav; KURAL, Václav. Mnichovské rozhodnutí: Konference v Mnichově a okupace pohraničí. In: KURAL, Václav; RADVANOVSÝ, Zdeněk a kol. *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002: Albis international, s. 37–44. ISBN: 80-8607-66-1.

ČAPKOVÁ, Kateřina. Několik tváří exilu v ČSR: Každodennost péče o uprchlíky před nacismem. *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 3, s. 30–33. ISSN: 0418-5129.

DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš, Československo a Mnichov: Reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938. In: NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004: Karolinum, s. 14–40. ISBN: 80-246-0923-1.

FRANKL, Michal. Mezi blahovůlí a svévolí: Politika Československa vůči uprchlíkům před nacismem. *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 3, s. 34–37. ISSN: 0418-5129.

GEBHART, Jan. Migrace českého obyvatelstva v letech 1938–1939 (poznámky ke stavu výzkumu). *Český časopis historický*. 1998, roč. 96, č. 3, s. 561–573. ISSN: 0862-6111.

GEBHART, Jan. *Rok zkoušek a zklamání: Československo od jara 1938 do jara 1939*. Praha 1990: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN: 80-04-25827-1.

GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004: Paseka. ISBN: 80-7185-626-6.

GLASSL, Horst. Pokus multinárodnostního řešení. Bylo Československo vzornou demokracií? In: PROUZA, Petr (ed.). *Češi a Němci: Historická tabu*. Praha 1995: Prago Media, s. 127–132. ISBN: 80-901533-2-1.

HABEL, Fritz Peter. *Eine politische Legende: Die Massenvertreibung von Tschechen aus dem Sudetengebiet 1938/39*. Mnichov 1996: Langen Müller. ISBN: 3-7844-2589-5.

HAHNOVÁ, Eva. *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Ústí nad Labem 1999: Albis International. ISBN: 80-86067-38-6.

HIRSCHOVÁ, Angelika. „Darovaný čas“: Britská pomoc uprchlíkům v Praze (říjen 1938 – březen 1939). *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 3, s. 41–43. ISSN: 0418-5129.

HOENSCH, Jörg Konrad; KOVÁČ, Dušan (eds.). *Ztroskotání spolužití: Češi, Němci a Slováci v první republice (1918–1938)*. Praha 1993: Ministerstvo zahraničních věcí ČR. ISBN: 80-900706-2-0.

HRUŠKA, Emil. *Boj o pohraničí: Sudetoněmecký Freikorps v roce 1938*. Praha 2013: Epoque. ISBN: 978-80-7425-194-8.

IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha 2002: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN: 80-7106-504-8.

KOKOŠKA, Stanislav. Mnichov a česká společnost. In: NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004: Karolinum, s. 41–55. ISBN: 80-246-0923-1.

KOVÁČ, Dušan. Češi, Němci a Slováci v mezivojnom Československu. Otázky a odpovědi. In: HOENSCH, Jörg Konrad; KOVÁČ, Dušan (eds.). *Ztroskotání spolužití: Češi, Němci a Slováci v první republice (1918–*

1938). Praha 1993: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, s. 255–266. ISBN: 80-900706-2-0.

KUBŮ, Eduard. Křehké vztahy: Výmarské Německo a Československo. In: HOENSCH, Jörg Konrad; KOVÁČ, Dušan (eds.). *Ztroskotání spolužití: Češi, Němci a Slováci v první republice (1918–1938)*. Praha 1993: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, s. 6–36. ISBN: 80-900706-2-0.

KURAL, Václav. Československo jako národní stát? Sudetoněmecký problém. In: HOENSCH, Jörg Konrad; KOVÁČ, Dušan (eds.). *Ztroskotání spolužití: Češi, Němci a Slováci v první republice (1918–1938)*. Praha 1993: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, s. 88–99. ISBN: 80-900706-2-0.

KURAL, Václav. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Praha 2002: Karolinum. ISBN: 80-246-0360-8.

KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha 1993: Nakladatelství R. ISBN: 80-901431-3-X.

KURAL, Václav. *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*. Praha 1994: Ústav mezinárodních vztahů. ISBN: 80-85864-04-5.

KURAL, Václav. Úvod: Historický vývoj česko-německého vyrovnání (nástin českého pohledu na cestu k vytvoření Říšské župy Sudety). In: KURAL, Václav; RADVANSKÝ, Zdeněk a kol. *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002: Albis international, s. 9–36. ISBN: 80-8607-66-1.

KURAL, Václav; RADVANSKÝ, Zdeněk a kol. *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002: Albis International. ISBN: 80-86067-66-1.

KURAL, Václav; VAŠEK, František. *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR*. Praha 2008: Academia. ISBN: 978-80-200-1657-7.

LEMBERG, Hans. Die Frage der Stellung der Minderheiten in Mitteleuropa in der Zeit um das Müncher Abkommen. In: NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004: Karolinum, s. 56–67. ISBN 80-246-0923-1.

MACEK, Jaroslav. Uprchlíci z pohraničí v roce 1938. In: PROUZA, Petr (ed.). *Češi a Němci: Historická tabu*. Praha 1995: Prago Media, s. 133–138. ISBN: 80-901533-2-1.

MCDONOUGH, Frank. Chamberlain and the Czech Crisis of 1938: A Case Study in the role of morality in the conduct of international relations. In: NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004: Karolinum, s. 80–95. ISBN: 80-246-0923-1.

MRÁZEK, Josef. Mnichov a jeho důsledky z pohledu mezinárodního práva. In: NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004: Karolinum, s. 350–362. ISBN: 80-246-0923-1.

NĚMEČEK, Jan (ed.). *Mnichovská dohoda – cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004: Karolinum. ISBN: 80-246-0923-1.

NOVOTNÝ, Lukáš; STEHLÍK, Michal; TÓTH, Andrej. *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha 2012: Univerzita Karlova v Praze. ISBN: 978-80-7308-413-4.

PROUZA, Petr (ed.). *Češi a Němci: Historická tabu*. Praha 1995: Prago Media. ISBN: 80-901533-2-1.

RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.). *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, sv. 2*. Ústí nad Labem 1998: Univerzita J. E. Purkyně. ISBN: 80-7044-222-0.

RADVANOVSÝ, Zdeněk. Mnichovské rozhodnutí: Útěky, teror a vyhnání z pohraničí. In: KURAL, Václav; RADVANOVSÝ, Zdeněk a kol. „*Sudety*“ pod hákovým křížem. Ústí nad Labem 2002: Albis international, s. 50–69. ISBN: 80-8607-66-1.

RADVANOVSÝ, Zdeněk. K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938. In: RADVANOVSÝ, Zdeněk (ed.). *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, sv. 2. Ústí nad Labem 1998: Univerzita J. E. Purkyně, s. 5–52. ISBN: 80-7044-222-0.

RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*, sv. 1. Třebíč 1999: Akcent. ISBN: 80-7268-054-4.

RICHTER, Karel. *Češi a Němci v zrcadle dějin*, sv. 2. Třebíč 1999: Akcent. ISBN: 80-7268-055-2.

ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. Péče o utečence z okupovaného pohraničí Moravy a Slezska v letech 1938–1939. *Časopis Matice moravské*. 1993, roč. 112, č. 1, s. 43–55. ISSN: 0323-052X.

UHLÍŘ, Jan Boris. O co jsme přišli po Mnichovu. *Historický obzor*. 1999, roč. 10, č. 9–10, s. 221–225. ISSN: 1210-6097.

VACHATA, Zdeněk; VÍTEK, Vladimír. *K situaci na okrese Chomutov v roce 1938 (do obsazení pohraničí)*. Chomutov 1968: Vlastivědné muzeum.

VESELÝ, Zdeněk (ed.). *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha 2012: Professional Publishing. ISBN: 978-80-7431-064-5.

ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001: Prostor. ISBN: 80-7260-055-9.

9.3 Internetové zdroje

BROSZAT, Martin. Das Sudetendeutsche Freikorps. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* [online]. 1961, roč. 9, č. 1, s. 30–49. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/30195048>.

LUKES, Igor. The Czechoslovak Partial Mobilization in May 1938: A Mystery (almost) Solved. *Journal of Contemporary History* [online]. 1996, roč. 31, č. 4, s. 699–720. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/261044>.

Manifest Věrní zůstaneme [online]. Dostupné z: <http://www.nacr.cz/vystavy/osmicky/exhibition.aspx?ex=1938&id=24&window=large>.

Smlouva mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7358&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

Ústavný zákon č. 299/1938 Sb. o autonomii Slovenskej krajiny [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7357&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

Vládní nařízení č. 231/1949 Sb., kterým se zrušuje Ústav pro péči o uprchlíky [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=21991&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

Vládní nařízení č. 292/1938 Sb., jímž se zřizuje Ústav pro péči o uprchlíky [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7350&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech [online]. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>.

10 RESUMÉ

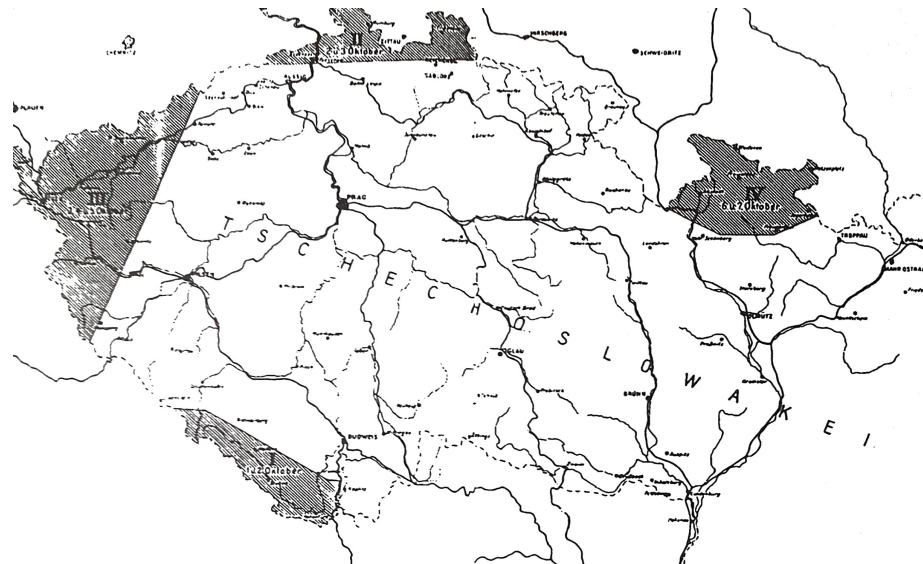
Předkládaná bakalářská práce je věnována problematice migrace českého obyvatelstva z československého pohraničí, které bylo na základě mnichovské dohody odstoupeno roku 1938 Německu. Jejím klíčovým cílem je popsání pomoci, jež byla migrantům poskytnuta od československých úřadů a zejména od Ústavu pro péči o uprchlíky, který byl založen právě za tímto účelem. Protože se ale jedná jen o jeden z důsledků mnichovské dohody čtyř velmocí, součástí práce je také reflexe událostí vedoucích k mnichovské konferenci a ztrát, které Československou republiku kvůli diktátu velmocí postihly. Zásadní význam má rozbor jednotlivých migračních vln, z nichž první bývá datována do doby po tzv. částečné mobilizaci v květnu 1938, druhá spadá do dnů následujících po zářijovém Hitlerově projevu a poslední, největší, pak propukla po uzavření mnichovské dohody a trvala až do vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, přestože její intenzita během éry tzv. druhé republiky značně kolísala. I přes veškerou snahu vynakládanou ze strany československé vlády, úřadů i nejrůznějších dobrovolníků se nepodařilo do definitivního obsazení celých českých zemí problematiku uprchlíků z pohraničí zcela vyřešit.

The present Bachelor degree thesis is devoted to problems of migration of Czech population from Czechoslovak border that was annexed to Germany on basis of the Munich agreement in 1938. The key goal of the thesis is description of the support provided to migrants by Czechoslovak authorities, particularly by the Institute for care for refugees established particularly for this purpose. As it is one of consequences of the Munich agreement between four great powers, the thesis reflects also the events that lead to the Munich conference and losses by which the Czechoslovak Republic was struck due to the great power dictatorship. The principal significance has analysis of individual migration waves, the first of which was dated to the period after the so called partial mobilisation in May 1938, the second one falls in the days following the September Hitler speech, and the last, the

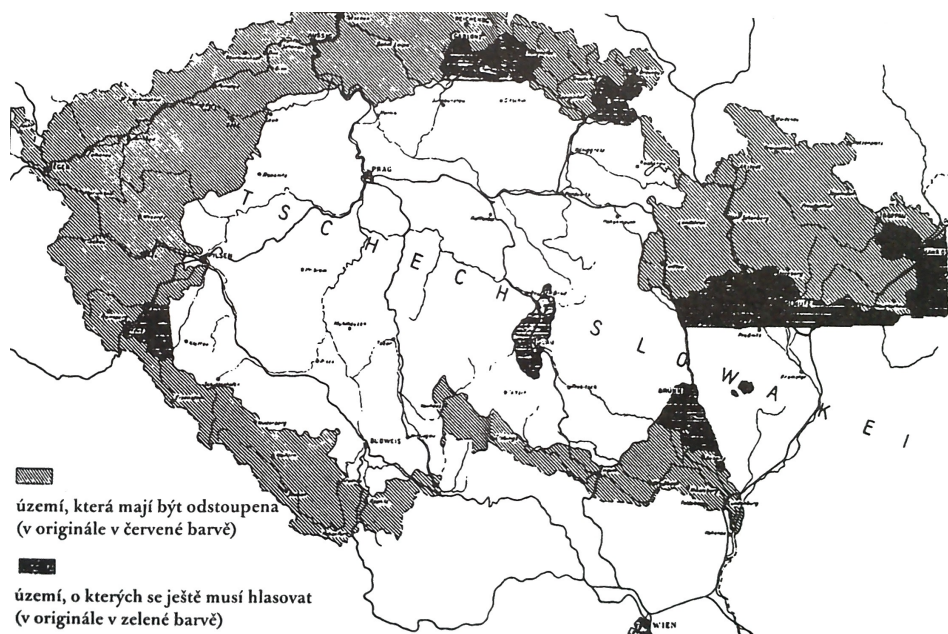
biggest one, burst after the Munich agreement was concluded and lasted till the declaration of the Protectorate of Bohemia and Moravia, although the intensity hereof was fluctuating considerably in the course of the period of the so called Second Republic. In spite of all efforts exercised by the Czechoslovak government, authorities and various volunteers the problems related to refugees from the border have not been completely solved till the final occupation of the Czech countries.

11 PŘÍLOHY

1. Mapa pohraničí určeného k odstoupení Německu vytvořená v Berchtesgadenu.²⁶²

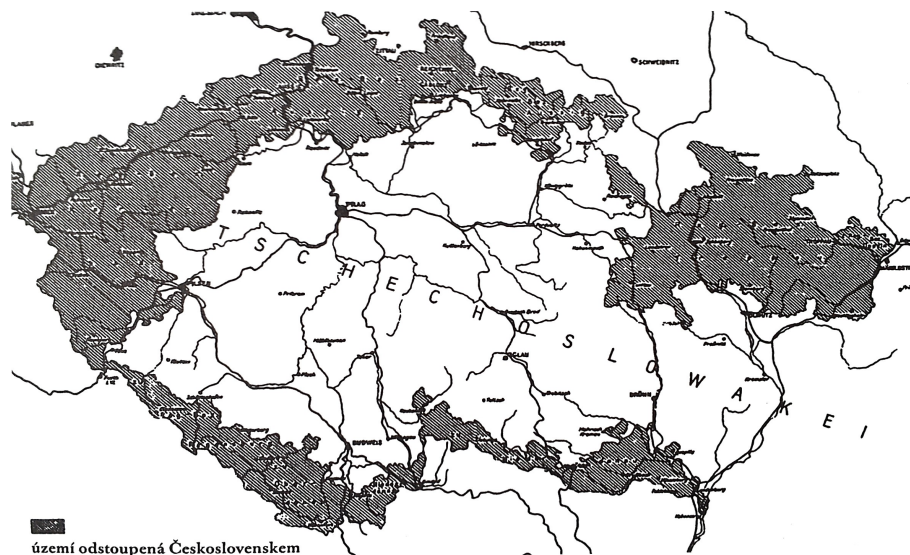
2. Mapa vyhotovená během schůze v Godesbergu.²⁶³

²⁶² BIMAN, Stanislav; KURAL, Václav. Mnichovské rozhodnutí: Konference v Mnichově a okupace pohraničí. In: KURAL; RADVANOVSKÝ a kol. „Sudety“, s. 38.

²⁶³ Tamtéž, s. 39.

3. Mapa československého pohraničí, které bylo na základě mnichovské dohody odstoupeno Německu do listopadu 1938.²⁶⁴

4. Fotografie dokumentující odjezd uprchlíků z pohraničí do Prahy byla pořízena 18. října 1938.²⁶⁵

²⁶⁴ BARTOŠ. Ustavení. In: KURAL; RADVANOVSKÝ a kol. „Sudety“, s. 70.

²⁶⁵ BENDA. Útěky a vyhánění, s. 494.

5. Fotografie zachycující návraty z vnitrozemí Československé republiky do pohraničí kvůli zamýšlenému plebiscitu.²⁶⁶

6. Fotografie pořízená v hromadné ubytovně ve Štětí 6. října 1938.²⁶⁷

²⁶⁶ Tamtéž, s. 498.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 495.

7. Tabulka znázorňující počty uprchlíků na základě jimi uvedeného zaměstnání.²⁶⁸

Zaměstnání	Počet osob	Rodinní příslušníci	Celkem	%
Státní zaměstnanci	4 245	5 075	9 320	5,9
Soukromí zaměstnanci	10 734	9 225	19 959	12,8
Učitelé	1 537	1 431	2 968	1,8
Živnostníci	8 020	11 186	19 206	12,3
Svobodná povolání	6 103	4 010	10 113	6,5
Rolníci	1 512	2 761	4 273	2,8
Dělníci	26 924	35 505	62 429	42,7
Soukromníci	13 538	10 567	24 105	15,2
Celkem	72 613	79 760	152 373	100,0

²⁶⁸ RADVANOVSKEÝ, Zdeněk. Mnichovské rozhodnutí: Útěky, teror a vyhnání z pohraničí. In: KURAL; RADVANOVSKEÝ a kol. „Sudety“, s. 67.